

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“ŞUŞA RAYONUNUN BİZNES MÜHİTİNİN TƏHLİLİ VƏ
AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINA TƏSİRİNİN
QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İsayeva Pəri Vüqar

BAKİ – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu
_____ **imza**
“ ____ ” _____ **20_ -ci il**

“ŞUŞA RAYONUNUN BİZNES MÜHİTİNİN TƏHLİLİ VƏ AZƏRBAYCAN
İQTİSADİYYATINA TƏSİRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ”

mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060409, Biznesin idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Biznesin təşkili və idarə edilməsi

Qrup: 116

Magistrant:
İsayeva Pəri Vüqar qızı
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d., dos. Şamxalova Samirə
Oqtay qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.ü.f.d., dos. Şamxalova Samirə
Oqtay qızı
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar
Atakişi oğlu
_____ **imza**

Elm andı

Mən, İsayeva Pəri Vüqar qızı and içirəm ki, “Şuşa rayonunun biznes mühitinin təhlili və Azərbaycan iqtisadiyyatına təsirinin qiymətləndirilməsi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

ŞUŞA RAYONUNUN BİZNES MÜHİTİNİN TƏHLİLİ VƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINA TƏSİRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: İşğaldan azad olunduqdan sonra Şuşa şəhərində biznes mühitinin yenidən bərpası və bunun Azərbaycan iqtisadiyyatına müsbət təsirlərinin qiymətləndirilməsi hal-hazırda ən aktual mövzulardan biridir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi Şuşa şəhərində işğaldan əvvəl və işğaldan azad olunduqdan sonraki biznes mühitinin araşdırılması, burada hansı biznes sahələrinin yaradılmasının Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün daha perspektivli olacağını müəyyənləşdirilməsi.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Tədqiqatın metodu kimi mövcud vəziyyətin təhlili, məntiqi ümumiləşdirmə və qruplaşdırma, SWOT təhlildən, statistik məlumatlardan və sosial tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Respublika Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları, yerli və xarici mütəxəssislərin rəyləri, Şuşa şəhəri haqqında olan məqalələrdən və kitablar, dərslərdən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqatın məhdudiyyətləri arasında subyektin məlumat bazasının, iqtisadi və statistik göstəricilər sisteminin məhdud və məxfiliyi vurğulanır. Bunlar ilk olaraq işğaldan azad edilmiş rayonlarda vahid sistemin hələ qurulmamasıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, biznes sahələrinin bərpası və gələcək inkişafı üçün yeni biznes modellərinin tətbiqi Şuşa şəhərini, ümumilikdə Qarabağı ən inkişaf etmiş ərazilərdən birinə çevirməyə böyük imkanlar açır.

Bundan başqa, gələcəkdə bu bölgənin qonşu ölkələr ilə iqtisadi münasibətlərin yaranmasında mühüm tranzit əraziyə çevrilməsində xüsusi rol oynayacaq. Münaqişədən sonrakı ərazilərin nisbətən qısa müddətdə bərpası, bütün mürəkkəbliyinə və böyük resurs intensivliyinə baxmayaraq, müasir cəmiyyət üçün çox real bir vəzifədir.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Şuşa şəhərində yeni biznes sahələrinin yaradılmasından əldə ediləcək müsbət nəticələr təhsil, iqtisadiyyat, kənd təsərrüfatı kimi önəmli sferalarda tətbiq oluna və uğurlu ola bilər.

Açar sözlər: Şuşa şəhəri, biznes mühiti, iqtisadiyyat.

ANALYSIS OF THE BUSINESS ENVIRONMENT OF SHUSHA REGION AND ASSESSMENT OF ITS IMPACT ON THE ECONOMY OF AZERBAIJAN

SUMMARY

The actuality of the subject: Restoration of the business environment in Shusha after the liberation from occupation and assessment of its positive impact on the Azerbaijani economy is currently one of the most topical issues.

Purpose and tasks of the research: The main purpose of the study is to study the business environment in Shusha before and after the occupation, to determine which business areas will be more promising for the Azerbaijani economy.

Used research methods: The research method used the analysis of the current situation, logical generalization and grouping, SWOT analysis, statistical data and sociological research methods.

Restrictions of research: Information of the State Statistics Committee of the Republic, opinions of local and foreign experts, articles and books about Shusha city, textbooks were used.

The novelty and practical results of investigation: The scientific novelty of the research is that the application of new business models for the restoration of business and future development opens up great opportunities to turn the city of Shusha, in general, Karabakh into one of the most developed areas.

In addition, in the future it will play a major role in making the region a major transit area for economic ties with neighboring countries. Reconstruction of post-conflict areas in a relatively short period of time, despite all its complexity and great resource intensity, is a very real task for modern society.

Scientific-practical significance of results: The positive results of the creation of new businesses in Shusha can be applied and successful in such important areas as education, economy, agriculture.

Keywords: Shusha city, business environment, economy.

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AR Azərbaycan Respublikası

DSK Dövlət Statistika Komitəsi

ÜDM Ümumi Daxili Məhsul

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	8
I FƏSİL. ŞUŞA RAYONUNUN İŞĞALDAN ƏVVƏL VƏ 2020-2021 İLLƏR ÜZRƏ BİZNES MÜHİTİ	12
1.1.Şuşa rayonunun işğaldan əvvəl biznes mühiti.....	12
1.2 Şuşa rayonunun 2020-2021 illər üzrə biznes mühiti.....	20
II FƏSİL. ŞUŞA RAYONUNUN 2020-2021 İLLƏR ÜZRƏ BİZNES MÜHİTİNİN KOMPLEKS TƏHLİLİ	31
2.1. ŞUŞA RAYONUNUN 2020-2021 İLLƏR ÜZRƏ BİZNES MÜHİTİNƏ TƏSİR EDƏN XARICI FAKTORLARIN TƏHLİLİ.....	31
2.2. ŞUŞA RAYONUNUN 2020-2021 İLLƏR ÜZRƏ BİZNES MÜHİTİNƏ TƏSİR EDƏN DAXILI AMİLLƏRİN TƏHLİLİ.....	40
III FƏSİL. ŞUŞA RAYONUNUN AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATNDAKI ROLU VƏ PERSPEKTİVLƏRİ	48
3.1. Şuşa rayonunun Azərbaycan iqtisadiyyatına töhfəsi.....	48
3.2. Şuşa rayonunun inkişaf perspektivində dövlət tənzimləmə mexanizmlərinin istifadə yolları.....	56
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	63
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	65
Cədvəllərin siyahısı.....	69
Qrafiklərin siyahısı.....	69

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Otuz il erməni işğalı altında qalmış Qarabağ və ətraf rayonlarımız yeni görkəm alır. Erməni vandalizminin izləri yavaş-yavaş silinir. Tarixi abidələr bərpa olunur, yeni yol-nəqliyyat infrastrukturu yaradılır, yüksəkgərginlikli elektrik xətləri çəkilir, yeni yarımstansiyalar inşa olunur. Bu genişmiqyaslı prosesdə xarici ölkələrin şirkətləri də yaxından iştirak edirlər. Əlbəttə, Qarabağın bərpası təkcə Azərbaycanın deyil, bütövlükdə regionun iqtisadiyyatının mühüm tikintisi olacaq, regional əməkdaşlığın daha da güclənməsinə təkan verəcək.

Artıq azad olunmuş ərazilərdə genişmiqyaslı bərpa işlərinə başlanılmışdır. Bərpa- quruculuq işlərinin həyata keçirilməsi üçün 2021-ci ilin dövlət büdcəsində 2,2 milyard manat vəsait də ayrılmışdır. Bununla yanaşı, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə quruculuq-bərpa və abadlıq işlərinin aparılması, habelə təhlükəsiz yaşayışın, səmərəli fəaliyyətin və rifahın davamlı artmasının dəstəklənməsi məqsədilə Qarabağ Dirçəliş Fondu da təsis olunmuşdur. Fondun yaradılmasında əsas məqsəd işğaldan azad olunmuş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşma üçün müasir və layiqli həyatın təmin edilməsi, bütün sahələrdə quruculuq-bərpa və abadlıq işlərinin aparılması, habelə təhlükəsiz yaşayışın, səmərəli fəaliyyətin və rifahın davamlı artmasının dəstəklənməsidir. 30 il ərzində erməni vandalları yaşayış və ictimai binaları, bütün infrastrukturu, maddi və mədəni abidələri dağıtmış, yeraltı sərvətlərimizi vəhşicəsinə talan etmişlər. Ona görə də, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə normal həyatın qaytarılması və iqtisadi inkişafın bərpa olunması böyük maliyyə vəsaiti tələb edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: II Qarabağ müharibəsindən sonra regionların biznes mühitinin inkişafı üzrə görüləcək tədbirlər və prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi üzrə formalaşa biləcək ayrı-ayrı problemlərin təyin edilməsi üçün emi tədqiqatlara başlanılmışdır.

Respublikamızda Əhmədov E., Xəlilov T., Ələkbərov U., Əliyev Z., İmrani Z.T., Musayeva M.R., Sərdarov T., Muradov Ə.C., Bağırzadə E. və sair başqaları

tərəfindən regionların biznes mühitinin inkişafı ilə bağlı problemlərə dair məsələlər ətraflı araşdırılmış və əsərlərində nəşr etdirilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Dissertasiya işinin məqsədi Şuşada biznes mühitinin araşdırılması, təhlili və burada olacaq yenidənqurma işlərinin Azərbaycan iqtisadiyyatına müsbət təsirlərini qiymətləndirməkdir.

Tədqiqat məqsədlərini həyata keçirmək üçün qarşıya qoyulmuş vəzifələr aşağıdakılardır:

1. Şuşada mövcud biznes mühitini səciyyələndirmək və onun güclü və zəif tərəflərini, inkişaf imkanlarını və təhdidlərini təhlil etmək.
2. Şuşada yenidənqurma işlərində dünya təcrübəsinin nəzəri tədqiqi və beynəlxalq standartlara uyğunluğunun təhlil edilməsi;
3. Şuşada biznes sahələrinin inkişaf etdirilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
4. Şuşada yenidənqurma işləri və burada yeni biznes sahələrinin yaradılmasının Azərbaycan iqtisadiyyatına təsirlərinin qiymətləndirilməsi.

Bundan başqa, gələcəkdə bu regionun qonşu ölkələr ilə iqtisadi əlaqələrin qurulmasında əsas tranzit əraziyə çevrilməsində böyük rol oynayacaq. Münaqişədən sonrakı ərazilərin nisbətən qısa müddətdə bərpa, bütün mürəkkəbliyinə və böyük resurs intensivliyinə baxmayaraq, müasir cəmiyyət üçün çox real bir vəzifədir.

Azərbaycan Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı siyasi razılaşmalar əldə edildikdən sonra beynəlxalq ictimaiyyətin fəal dəstəyi ilə münaqişədən sonrakı ərazilərini mümkün qədər tez bərpa etmək üçün lazımi və kifayət qədər intellektual və iqtisadi potensiala malikdir.

Bu, işğal olunmuş rayonların qanuni siyasi və iqtisadi məkana qayıtmasını mümkün edəcək və onların iqtisadi dirçəlişi, etnik mənşəyindən asılı olmayaraq bütün bölgə vətəndaşlarının rifahının yaxşılaşdırılmasında müstəsna müsbət rol oynayacaq.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın predmeti Şuşa şəhərinin biznes mühitinin araşdırılması və onun Azərbaycan iqtisadiyyatına müsbət təsirlərinin sosial-iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilməsidir.

Tədqiqatın obyektı biznesin inkişafına dair atılan addımlar və tədbirlər planıdır.

Tədqiqatın metodları: Ümumiləşdirmə, analiz-sintez, qruplaşdırma metodları, yerli və xarici mənbələr, elmi tədqiqatlar (istinad olunaraq), AR DSK məlumatları, eləcə də beynəlxalq təcrübə üzrə yerli idarəetmə orqanlarının analitik təhlili və DSK tərəfindən hazırlanmış Şuşanın biznes sahələrinin müxtəlif dövrlərdə olan qrafiki təsvirləri tədqiqatın metodunu təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın aparılmasında biznes subyektlərinin fəaliyyəti üzrə yerli və xarici monoqrafiyalardan, kitab, nəşrlərdən, elmi işlərdən, DSK məlumatları və qrafikləri, İqtisadiyyat nazirliyinin məlumatları və digər vəsaitlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqatın məhdudiyyətləri arasında subyektin məlumat bazasının, iqtisadi və statistik göstəricilər sisteminin məhdud və məxfiliyi vurğulanır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, biznes sahələrinin bərpası və gələcək inkişafı üçün yeni biznes modellərinin tətbiqi Şuşa şəhərini, ümumilikdə Qarabağı ən inkişaf etmiş ərazilərdən birinə çevirməyə böyük imkanlar açır.

Bundan başqa, gələcəkdə bu regionun qonşu ölkələr ilə iqtisadi əlaqələrin qurulmasında əsas tranzit əraziyə çevrilməsində böyük rol oynayacaq. Münaqişədən sonrakı ərazilərin nisbətən qısa müddətdə bərpası, bütün mürəkkəbliyinə və böyük resurs intensivliyinə baxmayaraq, müasir cəmiyyət üçün çox real bir vəzifədir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Tədqiqat işinin nəticələri müvafiq dövlət və özəl strukturlarda müzakirə olunması və rəy bildirilməsi üçün təqdim ediləcəkdir. Mövzunun tətbiq sahəsində əsasən Azərbaycan

Respublikasının Turizm Agentliyi, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin müvafiq qurumları çıxış edə bilərlər.

I FƏSİL. ŞUŞA RAYONUNUN İŞĞALDAN ƏVVƏL VƏ 2020-2021 İLLƏR ÜZRƏ BİZNES MÜHİTİ

1.1. Şuşa rayonunun işğaldan əvvəl biznes mühiti

Biznes mühitinin statusunun müəyyən edilməsi, müştəri ehtiyacları və gözləntiləri, tələb və təklif, idarəetmə, müştərilər, təchizatçılar, sahiblər, dövlət xidmətləri, texnologiya istehsalı, sosial meyllər, bazar tendensiyaları, iqtisadi dəyişikliklər və s. Bu amillər şirkətin işinə birbaşa və ya dolayı təsir göstərir. İşinə təsir edir. Bütün bu amillər ətraf mühitə və şirkətlərin və ya biznes təşkilatlarının mühitinə təsir göstərir.

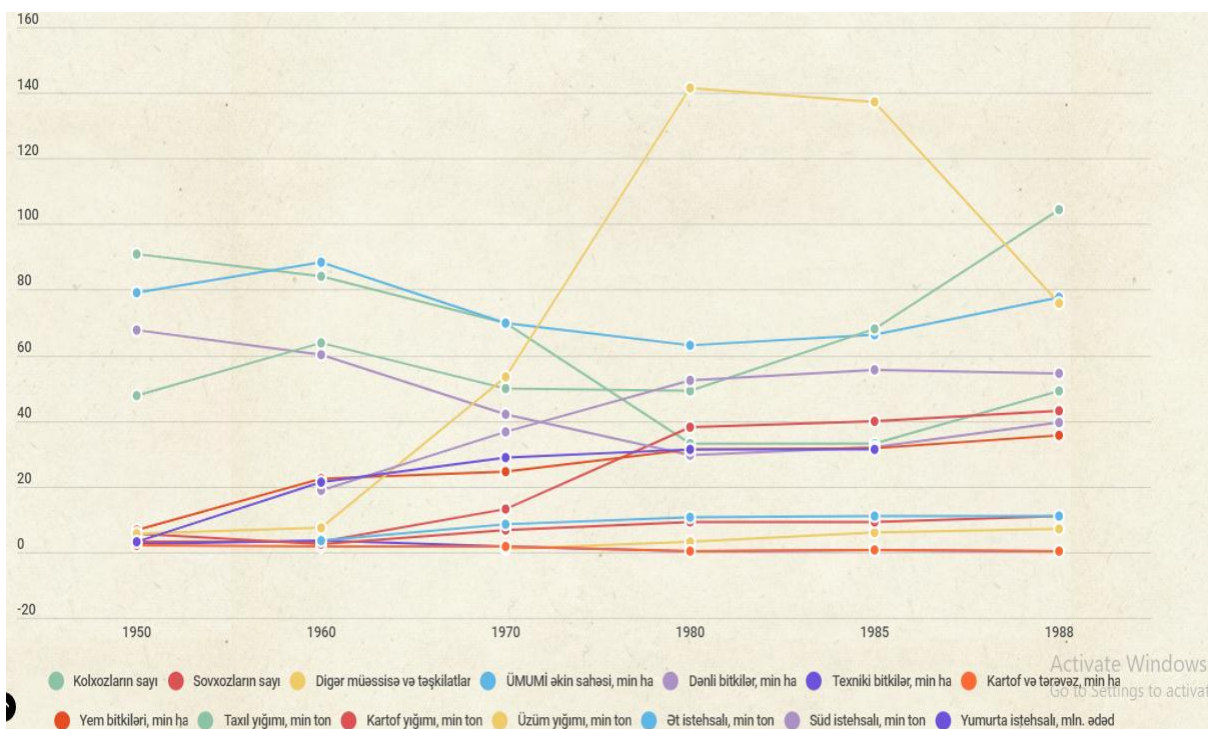
Biznesin mühiti biznes imkanlarını müəyyən etməyə, faydalı resurslardan, strateji yardımdan istifadə etməyə və ümumi biznes fəaliyyətini, artımı və gəlirliliyi yaxşılaşdırmağa kömək edir. Kiçik Mühit və Makro Mühit kimi müxtəlif iş yerləri var.

Biznes mühiti istənilən biznesin ən vacib hissəsidir. Davam edən dəyişiklikləri başa düşmək təkcə biznesinizin bu dəyişikliklərə uyğunlaşmasına kömək etmir, həm də onlardan faydalanmağa kömək edir.

Şuşa 08.08.1930-cu ildə inzibati rayon titulu almışdır. Mərkəz Şuşa şəhəridir.

Şuşa cəlbedici mənzərəsi, yeraltı və yerüstü sərvətləri, zəngin iqtisadi gücü və bir çox turizm imkanları ilə tarixi və mədəni dəyərə malikdir. Şuşa kənd təsərrüfatına yardım, xammal bazası və istehsal sənayesi baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şuşada əsas iqtisadi məsələlərə diqqət yetirsək, görürük ki, erməni xalqının talan və istismarı nəticəsində bölgənin infrastrukturunu sıfıra enib. Məskunlaşma nəticəsində minlərlə hektar əkin sahəsi hərbi tullantılarla çirklənmiş, Azərbaycan iqtisadiyyatına və dünyanın genofonduna milyardlarla manat dəyərində ziyan dəymişdir.

Qrafik 1: Şuşada kənd təsərrüfatı üzrə bəzi göstəricilər (1950-1988-ci illər)

Mənbə: <https://story.karabakh.center/28>

Heyvandarlıq ölkə iqtisadiyyatında böyük rol oynamışdır. Şuşada 20,9 hektar əkin sahəsi əsasən kənd təsərrüfatı üçün abadlaşdırılır. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2019-cu ildə Şuşa 14,88 milyon manatlıq məhsul istehsal edib. Onların əksəriyyəti kənd təsərrüfatı sahəsinə düşüb.

Cədvəl 1: Şuşada 2015-2020-ci illərdə ev heyvanları və heyvandarlıq məhsullarının sayı

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Mal-qaranın sayı(bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə) baş						
İribuynuzlu mal-qara	4153	4301	4399	4721	4856	4869
İnək və camışlar	2003	2102	2168	2307	2383	2399
Qoyunlar və keçilər	32640	33142	33782	34533	35453	35821
Quşlar	16265	17016	17627	18458	18808	19077
Arı ailələri	863	885	894	3960	4237	4302
Heyvandarlıq məhsullarının istehsalı, ton						
Ət (kəsilmiş çəkiddə)	192	193	196	198	199	201
Süd	1835	1836	1838	1842	1994	2027
Yumurta, min ədəd	757	848	860	870	880	892

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
<https://www.stat.gov.az/source/agriculture/>

Bu ərazi həm də meyvəçilik və quşçuluqla məşğuldur.

1992-ci ildə Şuşa gələncə qədər şəhərin istehsalat obyektləri - Şərq Musiqi Alətləri Zavodu, Kompleks İstehsalat, Çörək zavodu, Ev Kombinatı, Rayon İstehlak Cəmiyyəti, Ticarət İdarəsi, Bakı İstehsalat №1. Təşkilat, Qarabağ İpək Kombinatı 3 Toxuculuq emalatxanası, elektrik şəbəkəsi, rayon Bünövrə Hazırlayan, Abidələrin bərpaş şöbəsi, Yükləmə Tikinti Birliyi, Tikinti idarəsi, Təsərrüfatlararası, bina təmiri, Təsərrüfatlararası abadlıq və tikinti biznesi, Yolun istismar idarəsi və s. . tərəfindən təmsil olundu. Kurort təsərrüfatı inkişaf etdirildi.

Şuşa nəqliyyat və rabitə sektoru Yevlax-Naxçıvan avtomobil yolu və qaz kəməri ilə təmsil olunur.

Şuşa iqtisadiyyatında turizmin xüsusi yeri var. Səfalı otlaqların, Səkili bulağının, İsa bulağının, Şamil bulağının, Cıdır düzünün turizmə xüsusi faydası var. 1992-ci ilə qədər Turşsu əyləncə və müalicə yeri olub. Obyekt Laçın yolunda və Daşaltı çayının yaxınlığında yerləşir. Turşsu həm də müalicəvi xüsusiyyətləri ilə tanınır. 1992-ci ilə qədər hər ilin may ayında gözəl Cıdır düzündə “Xarı-Bülbül” mahnısı üçün festivallar keçirilirdi. Aydınır ki, Şuşa böyük iqtisadi potensiala malikdir.

Şuşa üzlük daşı yatağı; Keçəldağ (Lesoqor) gil yatağı və 397 m³ anbarı kərpic və kirəmit istehsalı üçün yararlıdır; Şuşa təmiz su və ümumi istismar gücü 389.000 m³/gün olan ərazidir; Şırlan və Turşsuda sutkada 342 m³ və 70 000 m³ mineral su yataqları var.

Turşsu istirahət və şəfalı yer kimi tanınırdı. Turşsu müalicəvi xüsusiyyətləri və müalicəvi əhəmiyyəti ilə tanınırdı.

1970-ci illərin ortalarında Şuşa şəhərinin salınması ilə bağlı bəzi xüsusi qərarlar qəbul edildi. Həmin ilin qərarlarına uyğun olaraq şəhərin keçmiş tikililəri, tarixi abidələri yemidən qurulmuş, yeni çoxmərtəbəli yaşayış binaları, iri mehmanxanalar, müxtəlif inzibati binalar tikilmişdir. Bu müddət ərzində Şuşa yüksək səviyyəli istirahət yerinə çevrildi. Bu qərarların icrası tarixi əhəmiyyətli idi. Şəhərdə azərbaycanlılar üçün daha çox iş yerləri açılıb, həyat səviyyəsi yüksəlib,

Azərbaycan milli ruhu güclənib. Keçmiş SSRİ-nin fərqli yerlərindən gələn qonaqlar Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti və incəsənəti ilə tanış olublar.

Azərbaycanın tarixi, mədəniyyət və incəsənət şəhəri olan Şuşa dünya ticarəti səviyyəsinə yüksəlmiş və xalçalar, ipəklər, parçalar və kafellər ilə böyük şöhrət qazanmışdır. Bu vaxt şəhər çiçəklənir və ticarət sürətlə inkişaf edirdi.

Şuşa 1992-ci il mayın 8-də Ermənistan və Rusiya işğalçılarının nəzarətində olub.

Şuşanın erməni ordusu tərəfindən tutulması zamanı Şuşa şəhərindən 15 etnoqrafik nümunələr, 5 mis məmulat, 2 gümüş qılınc, 1 daş, 20 qiymətli daş və ləl-cəvahiratla bəzədilmiş digər qiymətli daşlar; Onlar Qarabağ Tarixi Muzeyindən, Mir Möhsün Nəvvabdan və Bülbülün ev muzeyindən 5 qiymətli antik xalça, 4 kilim, 5 çanta, 1 nadir çıraq, Üzeyir Hacıbəyovun portreti və bir çox digər qiymətli tarixi əşyaları oğurlayıblar. Şuşa muzeylərindən tapılan qiymətli sərəvətlər - rəsm və rəsmlər, xalça və kilimlər, qədim rəsmlər, qalıqlar, çox ehtiyac duyulan sənədlər, Azərbaycanın tanınmış şəxslərinin xatirələri və digər sərəvətlər Ermənistana gətirilib. Bu əşyalar indi xarici hərraclarda satılır və ya müxtəlif sərgi və muzeylərdə erməni mədəniyyətinin nümunəsi kimi beynəlxalq ictimaiyyətə verilir.(Aliyev A., Şakaraliyev A., 2002: s.43)

İnqilabdan əvvəlki vaxtda Şuşa bütün Qarabağ bölgəsinin (həm Cəbrayıl (Qaryaqın), həm də Cavanşir qəzaları və s.) mərkəzi idi. Şəhərdə illik dövriyyəsi 8,3 milyon rubl olan 800 sənaye və ticarət obyektləri var idi (müqayisə üçün, ticarət və ticarətin illik dövriyyəsi (indiki Çexiya) 3 milyon rubl idi).

Şuşa istisna olmaqla, bütün ərazi nisbətən inkişaf etməmişdi.

Ölkənin ən sıx məskunlaşdığı rayonlarından biri dağlıq idi və əkin sahələri az idi. Nəticədə rayonda 123,97 hektar torpaq sahəsi 100 fermer təsərrüfatının payına düşüb.

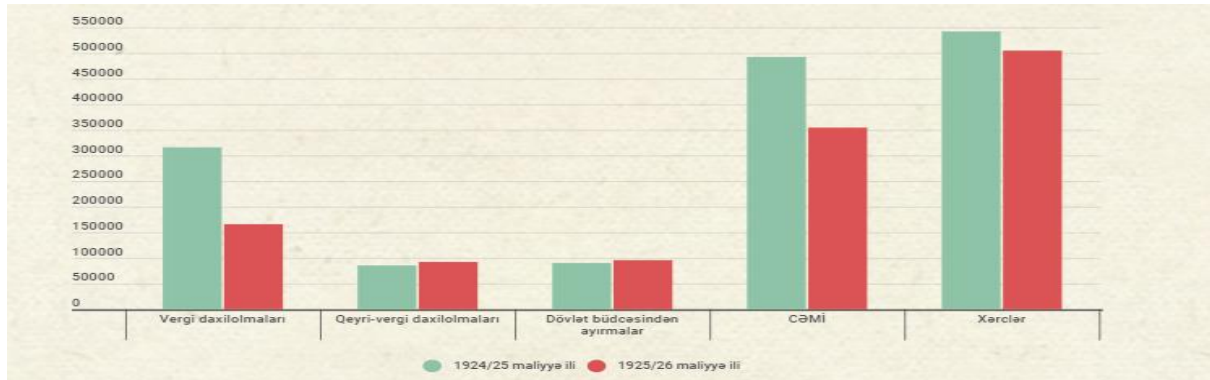
Dağlıq Qarabağdakı təsərrüfatların təxminən 3də 2-in 0,27-0,81 hektar arasında torpaq sahəsi var. Bu baxımdan kasıb ailələrin sayının çox olduğunu ehtimal etmək olar.

1920-ci ilin ortalarında maliyyə ilinin dövlət büdcəsi məlumatları da bunu göstərir. Belə ki, Azərbaycan SSR hökumətinin məlumatına görə, 1920-ci ilin ortalarında Şuşada 12508 təsərrüfat kənd təsərrüfatı vergisindən azad edilib. O dövrün qanunlarına görə Cənubi Qafqazda 0,54 hektardan az kənd təsərrüfatı sahəsi və 2 başdan az iribuynuzlu mal-qara (yaxud bərabər sayda xırdabuynuzlu mal-qara) olan təsərrüfatlar kənd təsərrüfatı vergilərindən azad idi.

Qeyd edək ki, təsərrüfatların 63 faizinin 0,5 hektardan az əkin sahəsi var idi. Dediymiz kimi, bu, daxili büdcədə öz əksini tapıb.

1924-1925-ci illərdə ümumi vergi gəlirləri 311,9 min rubl idi. Növbəti il kənd əhalisinin 60%-nin kənd təsərrüfatı vergilərindən azad edilməsi ilə əlaqədar bu rəqəm daha da azalaraq cəmi 166,2 min rubla çatdı (o vaxt 136 min kənd təsərrüfatı vergisi yığılmışdı).

Qrafik 2: 1924-1926-cı illərdə Şuşa şəhərinin büdcə göstəriciləri

Mənbə: <https://story.karabakh.center/28>

Şuşa mal-qara üçün ümumi otlaq idi. Hər yaz müxtəlif bölgələrdən səyahətçilər Şuşa otlaqlarına köç edirlər. Məsələn, 1919-cu ildə hökumət əcnəbilərin müdafiəsi üçün fərman verən bir sıra qərarlar verdi. Hətta bu məqsədlə pul da ayrılıb. 1920-ci illərin əvvəllərində miqrasiya prosesi davam etdi. Yerli sakinlər yayda köç edənlərlə sürülərini qarışdırırlar. O zaman mal-qara nadir olduğu üçün yerli əhali də bilmədən müəyyən dərəcədə damazlıq mal-qara ilə məşğul olurdu. Üstəlik, mal-qara məsələsi böyük problem idi. Buna görə də aktiv heyvanlar və mükəmməl keçilər üçün üstünlük verilir. Atçılıq az-çox inkişaf etdi,

lakin 1918-1920-ci il hadisələri stadiona böyük ziyan vurdu. Bununla belə, 1924-cü ilə qədər ərazidə 2500-dən çox at var idi. (Çaxmaqlı Q.Q.,2009: s.135)

Kənd təsərrüfatının digər sahələri ilə yanaşı üzümçülüynə də xüsusi diqqət yetirilməlidir. Maliyyə Komissarlığının məlumatına görə, üzüm bağlarının ümumi sahəsi min doqquz yüz hektar idi. 1925-ci ildən etibarən onlar daha az əhəmiyyət kəsb edirdi, çünki istehsal edilən şərab yerli olaraq geniş istifadə olunurdu.

Distillə sahəsində vəziyyət bir qədər fərqli idi. Bu ərazidə çiyələk becərilməsi təxminən 1600 hektar ərazini əhatə edir.1914-cü ildə Şuşa rayonunda 323 ton araq istehsal olunurdu. Bu, Gəncə ərazisində istehsal olunan tut arağının 88 faizini təşkil edirdi.

1923-cü ilə qədər istehsal 243 tona çatdı. Bununla belə, istehsal sürətlə artdı və 1924-cü ilə qədər 292 tona çatdı. Ərazinin kənd təsərrüfatı məhdud idi.

Ticarətə gəlincə, artıq qeyd etmişdik ki, Şuşa vaxtilə Qarabağ bölgəsinin mərkəzi olub. 1913-cü ilin məlumatlarına görə, Gəncə quberniyasında kiçik kredit ittifaqlarının dövryyəsi Şuşa rayonunda yüksək idi (baxmayaraq ki, Gəncə qəzası əhaliyə liderlik edirdi). (Hüseynov Y., 2007: s.216)

1923-cü ilə qədər əvvəlki ticarətdən əsər-əlamət yox idi. Məsələn, Şuşada 212 dükan və fabrik olsa da, onlar əsasən kiçik dükanlar idi. Təkcə 1913-cü ildə Şuşada qeydə alınan səkkiz milyon rublun 91.000 rublu 1923-cü ildə dünya üzrə əldə edilmişdir. O dövrdə ticarətin mühüm hissəsi yay fəslində düşürdü (məsələn, Vəng kəndi yalnız köçərilərlə ticarət edirdi).

Ancaq dirçəlişdən əvvəl əsas vacib sahə kakao sahəsi idi. O dövrdə Şuşa rayonunda 22 ipək fabriki var idi. Sovet dövründə Qarabağda 26 zavod (o cümlədən Cəbrayıl rayonundakı zavodlar sağ qalmışdı. Qarabağda otuz fabrik var idi.

1920-ci ilə kimi ölkədə müəyyən ölçüdə on üç fabrik fəaliyyət göstərirdi ki, onlardan səkkizi xüsusi, beşi isə dövlətə məxsus idi. Bu sahəni inkişaf etdirmək üçün müxtəlif üsullardan istifadə edilmişdir. Misal üçün, 1921-1925-ci illərdə Azneft işçiləri Şuşa rayonunda milli ipəkçilik sənayesində 5 iş yerinin bərpasına

kömək etmişlər. Nəticədə 1923-cü ilə qədər rayonda 5 ton ipək istehsal olunurdu. Lakin bu sahənin inkişafı səngiməyib.

1923-cü ildə beş fabrik yüz əlli səkkiz gün işləyirdi (bir fabrik doxsan gün, digəri 19-26 gün). 1922-ci ilə qədər vəziyyət yaxşılaşdı və ərazidə 11 zavod tikilmişdi, onlardan bəziləri altı aydır fəaliyyət göstərirdi. Ancaq ümumilikdə vəziyyət elədə yaxşı deyildi. Ərazidə demək olar ki, başqa müəssisə yox idi (ağac emalı, yun və s. kimi müəssisələr var idi). Amma ümumilikdə biznes özünə heç bir pul qazanmağa imkan vermirdi. Buna görə də 1926-cı ilə qədər bu ərazidə sənaye inkişafının baş verməsi mümkün deyildi. (Hüseynov Y., 2015.s.78)

1990-cı illərə qədər yerli iqtisadiyyatı öyrənməkdə çoxlu çətinliklər var idi. Əsas problem odur ki, göstəricilər çox deyil (ÜDM, inflyasiya, işsizlik, investisiya). Təbii ki, ümumi göstəricilər var, lakin onlar tək-cə bir regionu deyil, qlobal iqtisadiyyatı (milli gəlir, yerli istehsal və s.) əks etdirir.

Şuşa kənd təsərrüfatı ilə Bakı biznes iqtisadiyyatını müqayisə etmək çox çətinidir. Təbii ki, son vəzifə yüksək olacaq. Azərbaycanın sənaye istehsalında aşağı payı Bakı və Sumqayıt müəssisələrinin mərkəzləşdirilməsindən tutmuş nəqliyyatın olmamasına və digər amillərə (məhsulun qeydiyyatı məsələlərindən) kimi bir sıra amillərlə bağlı ola bilər. Ona görə də respublika iqtisadiyyatına regional töhfə, onun əhəmiyyəti və bir çox digər amillər olmadan ayrı-ayrı sahələr üzrə göstəriciləri nəzərdən keçirmək daha asan olacaq.

SWOT təhlili ölkənin potensial resurslarından və imkanlarından səmərəli istifadə etmək və yeni strategiyalar hazırlamaq məqsədilə Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatını transformasiya etmək və iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün inkişaf siyasətini və strategiyalarını və proqramlarını qəsdən təhlil edən və sistemli şəkildə inkişaf etdirən milli hökumət üçün çox vacibdir. , neft sektorundan kənar sektorlara sərmayə qoymaq imkanı ilə bağlı prosesdə ilk addım kimi milli iqtisadiyyatın, makroiqtisadiyyatın, sektorların və qeyri-iqtisadi sektorların rəşional təhlilinə ehtiyac var.

Müstəqilliyin ilk illərində hökm sürən siyasi və iqtisadi qeyri-sabitliyə əlavə olaraq, Dağlıq Qarabağ və Ermənistan müharibələri nəticəsində iqtisadi qeyri-

sabitlik 1995-ci ilə qədər davam etdi. Lakin bu ölkədə əldə edilən siyasi sabitlik və sonradan həyata keçirilən iqtisadi siyasətlə 1996-cı ildən iqtisadi qeyri-sabitlik sabitliklə əvəz olundu. Bu səbəbdən ölkədə 10 ilə yaxındır ki, makroiqtisadi göstəricilər sabitdir.

Əlverişli iqlim və kənd təsərrüfatı iqliminin olması təbii ki, ölkədə qida sənayesinin inkişafı üçün əlverişli şəraitin olması deməkdir ki, bu da öz növbəsində qida sənayesinə investisiya cəlb edir. Yeyinti sənayesinə tək cəlb deyil, Asiya və Qafqazda da investisiya qoymaq mümkündür.

İşsizliyin yüksək səviyyədə olmasının səbəblərindən biri də Qarabağın ermənilər tərəfindən işğalından sonra 1 milyona yaxın insanın məcburi köçkün olmasıdır. Digər tərəfdən, iş yerləri bağlandıqdan sonra işini itirənlər və müasir istehsalla rəqabət aparmayanlar da işsiz ordusunun ən mühüm faizini təşkil edir.

Ümumilikdə Şuşanın ölkədə kənd təsərrüfatında payı 3% təşkil edib. Başqa sözlə, şəhər müəyyən torpaqlardan tamamilə müstəqil idi. Lakin bu sahələrin əksəriyyəti 70-80-ci illərdə inkişaf etdirilmişdir. Burada böyük süd zavodu tikilir. Nəticədə süd istehsalı 1,5 dəfədən çox artıb. Ət, yumurta və yun istehsalı da geniş yayılmışdır.

Yeri gəlmişkən, sovet statistikasına maraqlı xüsusiyyətlərini qeyd etmək lazımdır. Ümumilikdə yerli ət istehsalının 40 faizi, yun istehsalının 29,8 faizi, süd məhsullarının 33 faizi fərdi təsərrüfatların payına düşür. Bu fakta əsasən demək olar ki, Şuşa Azərbaycandan çox da fərqlənmirdi. Belə ki, ölkədə istehsal olunan ətin 52,7 faizi, süd məhsullarının 57,3 faizi, yumurtanın 55,5 faizi fərdi təsərrüfatların payına düşür. Lakin digər tərəfdən, “Azərbaycan SSR Xalq Təsərrüfatı 1988-ci ildə” təsərrüfat növləri üzrə mal-qaranın və quşların təsərrüfat növləri üzrə bölgüsünə dair statistik məlumatları təhlil etdikdə görürük ki, 1988-ci ildə şəxsi təsərrüfatda quşların mövcudluğu haqqında heç bir məlumat yox idi. Bununla belə, yumurta istehsalının təxminən 64%-ni onların payına düşür. (Abbasov Ə., 2002)

Ümumiyyətlə, bütün Azərbaycanda olduğu kimi, torpaq sahəsinin bir faizi şəxsi təsərrüfatların payına düşür. Amma eyni zamanda, dünya kartof və tərəvəz

bitkilərinin təxminən üçdə birini (ölkədə orta hesabla 29,6%) təşkil edir. Eynilə, tərəvəz və meyvə bağlarının əhəmiyyətli hissəsi şəxsi yardımçı təsərrüfatların payına düşür.

Münaqişədən ən çox təsirlənən sahələrdən biri ticarət və nəqliyyat olub. 1988-ci ildə Şuşa marşrutu daşıma planının cəmi 47,3%-ni yerinə yetirə bildi. Milli Hesablama Komitəsinin məlumatına görə, hətta sərnişindəşına 46% azalıb. Bütün bunları regionun yerli iqtisadiyyatına təsir etmədən istisna etmək olmaz. Hər şey bağlanmışdı.

1.2.Şuşa rayonunun 2020-2021 illər üzrə biznes mühiti

Ölkənin və Azərbaycanın mənafeyini hər zaman üstün tutan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2020-ci il noyabr ayının səkkizində Şuşanın azad edilməsi münasibətilə xalqı təbrik edib, bərpa tapşırığına sərəmayənin ayrıldığını bildirib.

Şuşa azad olunduqdan sonra şəhərin və onun bütün tarixi binalarının bərpası prosesi başladı.

Şuşa Qarabağın incisi, Qafqazın sənət və mədəniyyət mərkəzi, Şərq Konservatoriyası, Azərbaycanın ictimai-siyasi əlaqələrinə, mədəniyyətinə mühüm töhfələr vermiş məşhur insanların yurdu, doğma şəhəri, sevimli ölkəsi, hərbi və strateji qalasıdır.

29-30 avqust 2021-ci il tarixlərində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Şuşanın bərpasına dair kompleks planı açıqlayıblar.

Şəhər və qəsəbələrin yenidən qurulmasının əsas elementi bu prosesdə “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” ideyalarının tətbiqidir. Bu ideyaların tətbiqi şəhərsəlmada dünyanın ən qabaqcıl texnologiyasından istifadə etməyə və dünyanın aparıcı texnologiya şirkətlərini ölkəmizə cəlb etməyə imkan verəcək. Daha sonra bu təcrübə digər şəhər və qəsəbələrdə də tətbiq oluna bilər. Bu ideyaların tətbiqi çoxlu faydalar gətirəcək. Bu prioritetlərə mövcud resurslardan səmərəli istifadə, ətraf mühitin mühafizəsi, səmərəli nəqliyyat sisteminin qurulması, daha təhlükəsiz

cəmiyyətin qurulması, daha yaxşı ictimai xidmətlərin göstərilməsi və xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi daxildir.

Azad zonalarımız üçün hazırlanmış inkişaf modeli həm beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturun qurulmasını, həm də günün çağırışlarına uyğun iqtisadi idarəetmənin yaradılmasını nəzərə alır. Yol tikintisi və bir sıra digər infrastruktur layihələri müasir standartlar səviyyəsində həyata keçirilib. Bu həm də yeni iqtisadi idarəetmə sisteminin qurulması deməkdir. Bu gün dünyanın bir çox aparıcı şəhərlərində “ağıllı şəhər”, “ağıllı kənd”, yəni “ağıllı şəhər”, “ağıllı kənd” anlayışı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına inteqrasiya olunub. Bu, vətəndaşlara xidmətlərdən, xüsusən də dövlət xidmətlərindən daha yaxşı istifadə etməyə imkan verəcək. Sadə idarəetmə səmərəliliyi artırmağa və məqsədlərə çatmağa kömək edir. Bu, şəhər sakinləri ilə hökumət arasında əlaqəni daha aydın və asanlaşdıracaq, vətəndaşlarla məmurlar arasında ünsiyyəti artıracaq.

Şuşaya çoxlu iri tikinti blokları - mədənçilər, kranlar, yük maşınları gətirildi. Şuşada tikinti prosesləri uğurla davam edir. Asfalt yollar, körpülər, tunellər, su və elektrik xətləri, drenaj sistemləri çəkilir. Bu dağıdıcı xalqları azad edən dövlətimiz indi onlara yeni həyat verir. Qarabağın incisi olan Şuşa dizayn möcüzəsidir. Şəhərdə yeni şəhər yeraltı kommunikasiya sistemləri hazırlanır, küçələr təmir edilir, avadanlıqlar əla vəziyyətdədir, işlər uğurla gedir. Şuşanın tarixi simasını bərpa etmək, onun keçmiş şöhrətini qaytarmaq və tam mədəni həyatına yaxınlaşdırmaq üçün bərpa işləri davam edir. Bərpa və tikinti olan vaxt dekorativ mahnılardan, memarlıq adətlərimizi özündə yansıdan əşyalardan istifadə olunurdu. Yerli daşlardan Şuşada tarixi binaların tikintisində və ön örtüklər üçün istifadə olunurdu. Burada gördüyümüz mədəniyyət qərargahımızda həyata keçirilən layihələrin hamısı tarixə və modern birliyə əsaslandığını və Şuşanın tezliklə dünyanın ən cazibədar yerlərindən birinə çevriləcəyini əsaslandırır.

Şuşanın rifahı burada firavan iqtisadi inkişafın əsasını qoyub. Beləliklə, Şuşa turizmin çiçəkləndiyi yerlərdən birinə çevrildi. Qeyd olunan məlumatlar yaşayış məntəqələrinin liberallaşdırılmasının qısa müddətdə ölkəmizdə əkinçilik və

heyvandarlığın inkişafına daha böyük təkan verəcəyini göstərir. Kənd təsərrüfatı üçün yalnız 200 min hektardan çox əkin sahəsi əkiləcək.

Bu ərazidə taxıl yetişdirilsə, hər il 600 min ton taxıl istehsal olunacaq ki, bu da Azərbaycan xalqını 15 faiz taxılla təmin edəcək. Alternativ olaraq, heyvandarlığın inkişafı iri və xırda buynuzlu heyvanların tələbatını məişət texnikasından istifadə etməklə ödəyəcək. (Abbasov Ə., 2004: s.121)

Kənd təsərrüfatı ilə birlikdə, xammala əsaslanan tikinti materiallarının, qızıl, gümüş, əhəng və digər sənaye məhsullarının istehsalı da tədricən artacaqdır. İqtisadi turizm sektorunun inkişafı üçün potensial imkanlar yaradılacaq. Heyrətamiz təbiətin olması, kurortların bolluğu turizmin inkişaf etməsinə müsbət təsir göstərəcəkdir.

19 dekabr 2020-ci ildə Şuşada birinci biznes, çörək və süd müəssisələri açıldı.

Müəssisələrin açılması və pərakəndə satış məntəqələrinin açılmasına dövlət dəstəyi olan İqtisadiyyat Naziri yanında Kiçik və Orta Müəssisələrin İnkişafı Agentliyinin (SMED) reallaşdırıldı. Belə ki, çörəkbişirmə və qənnadı məmulatlarının istehsalı və təchizatına, biznesin yaradılmasına dövlət dəstəyi verilib.

Şuşa məscidinin yaxınlığındakı dəstəyi ilə fabrikdə hər gün 8000 ədəd çörək və şirniyyat istehsal olunur. Gələcək zamanda şirkət məhsulun gücünü, məhsul çeşidini və işçilərin sayında artım edəcəkdir.

Azercell və Bakcell LTE radiostansiyasını və azad zonada dördüncü mobil satansiyanı qurublar. Bundan əlavə, Azercell və Bakcell Qarabağ müştərilərinə canlı xidmət göstərir. Hələ ötən ilin sentyabrında Azercell və Bakcell Mobil Müştəri Xidmətləri Şuşada olub və 200-ə yaxın abunəçiyə xidmət göstərib. Azercell komandası Şuşa Şəhər İcra Hakimiyyətinin Yuxarı Gövhər Ağa məscidinin yaxınlığındakı geniş meydanda 50-dən çox müxtəlif müştəri fəaliyyəti həyata keçirib.

Azercell və Bakcell Qarabağda yeni nəsil şəbəkəni əhatə etmək və bu ərazilərə qayıdan insanlara keyfiyyətli rabitə xidmətləri və innovativ həllər təqdim etmək üçün səylə çalışmaqda davam edir.

12.05.2021-ci il tarixində Şuşada Xarıbülbul oteli yenidən qurulduqdan sonra açıldı.

Oteldə ümumilikdə 49 nömrə var. Onların hamısı qonaqların oturub dincəlməsi üçün hər cür şəraitlə təchiz olunub. Belə qurumların tanınması Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzi olan Şuşanın turizm qüdrətinin gücləndirilməsində mühüm rol oynamaqla yanaşı, işğaldan azad edilmiş rayonlarımızda, o cümlədən tarixi Şuşa şəhərində sosial layihələrin davamlı şəkildə həyata keçirilməsini və sürətlə həyata keçirilməsini əks etdirir.

2021-ci il oktyabrın 13-də Şuşada ilk xəstəxananın açılışı olub. Susha Modular Xəstəxanasında 6 palata var. Xəstəxanada təcili yardım, laboratoriya, reabilitasiya və cərrahiyyə xidmətləri göstəriləcək. Bu, Qarabağda açılan ilk tibb mərkəzidir.

Xüsusən də Şuşadakı məscidlərimizin təmirə, bərpaşına, yenidən qurulmasına ehtiyac var.

Prezident İlham Əliyevin 07.05.2021-ci ildə imzaladığı Sərəncamda Şuşanın Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilməsində şəhərsalma sənətinin parlaq inci kimi beynəlxalq aləmdə təbliğinin vacibliyi vurğulanır.

Digər Sinqapur inkişaf modeli olan Qarabağın inkişaf etdirilməsində xarici inkişafın çoxlu nümunələrindən istifadə edə bilərik.

İqtisadiyyatı inkişaf etdirmək üçün investisiya mühitini yaxşılaşdırmaq lazım idi: xarici investorların diqqət yetirdiyi iki əsas məqam - siyasi risk və iqtisadi risklə əlaqəli narahatlıqların aradan qaldırılması və onların inamının artırılması zərurəti var idi. İnvestorları ölkəyə cəlb etmək üçün onlara ilk dəfə olaraq bütün beş illik vergilərdə endirim təklif edilir. Standart olaraq ölkəyə daxil olan şirkətlər beş il müddətinə gəlir vergisindən azaddırlar. 1962-ci ildə, Sinqapur müstəqil olmadan əvvəl yaradılmış İqtisadi İnkişaf Agentliyi xarici sərmayədarları cəlb edəcək, onları iş yeri ilə təmin edəcək, infrastruktur parkının infrastrukturunu yaradacaq, vergi güzəştləri, təlimlər və digər xidmətlər üçün maliyyə ayıracaq. Sinqapura xarici investisiyaları cəlb etmək üçün 1979-ci ildə valyuta və kapital axınına qoyulan məhdudiyyətlər ləğv edildi.

Lakin bu o demək deyil ki, həmin xarici investorlar ümumiyyətlə gəlir vergisinə cəlb edilməyib. Əksinə, maraqlıdır ki, müstəqilliyin ilk illərində Sinqapur beş illik vergisiz əməliyyatlardan sonra xarici investorlara illik gəlir vergisinin 42%-ni tətbiq edirdi. Sonradan bu faiz azaldıldı. 1988-ci ildə 33%, 2009-cü ildə isə 19% səviyyəsində müəyyən edilmişdir.

Bundan əlavə, bu müəssisələr dövrün tələbatına uyğun müasir məhsullar istehsal edərək məhsullarına dəyər qatmış, Sinqapur isə bundan da çox dollar əldə etmişdir. Bu, həm də işsizliyin həllinə kömək edir. 1960-cı illərdə gəmiqayırma və elektronika kimi yüksək maaşlı sənayelər əsas problem olan işsizliyin aradan qaldırılması üçün ön sıraya qoyuldu. 1970-ci illərin əvvəllərində məlum oldu ki, iqtisadi inkişafın əsas məqsədləri regional və qlobal xidmətlərə olan tələbdən fərqli olaraq sənaye sektorlarının genişləndirilməsi və şaxələndirilməsi və təklifin artırılması zərurəti idi. Bu illər ərzində gəmiqayırma və təmir, neft məhsulları, müxtəlif metal və polad məmulatlarının istehsalı kimi sənaye sahələri sürətlə inkişaf edirdi. Xüsusilə, 1970-ci illərin sonlarında əməyin səmərəli istifadəsinə kömək edən texnologiya və mürəkkəb sənaye sahələri seçildi. 1970-ci illərin sonlarında Sinqapur neft hasilatı və emal zavodlarında gündə bir milyon barel neft hasil edirdi. Belə ki, neft emalı bir vaxtlar sektorun üçüncü böyük ölkəsi olan Sinqapurun sənaye inkişafında əsas rol oynamışdır. 1980-ci illərdən etibarən müəssisələr getdikcə müasir texnologiyaya diqqət yetirməyə başladılar. Bunun üçün insan gücü lazım idi.

Sinqapurun iqtisadi inkişafına aparıcı üçüncü əsas amil cəmiyyətdir.

Li Kuan Yu ölkədə təhsilli işçilərin sayını artırmaq, yeni nəsil qlobal istehsal təcrübəsini inkişaf etdirmək və buna görə də bu şirkətlərə xüsusi güzəştlər və maliyyə ayırmaq üçün xarici investorlar üçün təlim proqramlarının həyata keçirilməsinə başlayıb. Belə ki, ölkəyə daxil olan xarici şirkətlər sayəsində işsizlik problemi həll olunur, yeni yüksək səviyyəli yeni kadrlar hazırlanır, Sinqapurda əhalinin sayı artır. İnsan resurslarından səmərəli istifadənin və onlara səmərəli rəhbərlik edəcək qurumların fəaliyyətinin təmin edilməsi ayrı müzakirə edilə bilər.

Dördüncü vacib məsələ regionda sülh, Sinqapurun Qoşulmama Hərəkatına üzvlüyü və təhlükəsizlikdən yayınmasıdır. Başqa sözlə, sülh siyasi sabilliyin və dolayı olaraq iqtisadi artımın mühüm təminatlarından biridir. Bu da öz növbəsində xarici kapitalistlərin axını ilə bağlı potensial siyasi və iqtisadi riskləri və narahatlıqları azaltmağa kömək edir.

Qarabağın yenidən bərpası ilə əlaqəli digər nümunələrə deyil, Sinqapur iqtisadi inkişaf modelinə əsaslanaraq aşağıdakı tövsiyələri vermək olar:

- Xarici investisiyaların cəlb edilməsi və həvəsləndirilməsi, onlara əlverişli şəraitin yaradılması, müvəqqəti vergi güzəştləri (münaqişələrin həlli ilə əlaqədar siyasi risklər aradan qaldırılıb, müəyyən qanunvericilikdə dəyişikliklər, xüsusi mülkiyyətin qorunması və digər resursların tətbiqi ilə iqtisadi risk aradan qaldırılabilir. Qanunlar) ;

-Sinqapurdan fərqli olaraq Qarabağın təbii sərvətlərə və yeraltı sərvətlərə malik olmasını nəzərə alaraq kənd təsərrüfatı və ticarət istehsalının artımı;

-Kənd təsərrüfatı və kommertiya istehsalına yüksək texnologiyaların cəlb edilməsi;

-Yüksək texnologiyalı tədris müəssisələrinin yaradılması;

-İnkişaf biznesinin inkişafı, məhsulların təşviqi və xammalın deyil, əlavə dəyərli malların ixracı;

-Səyahət ticarətinin inkişafı (xüsusən İran-Rusiya, Türkiyə-Rusiya, Azərbaycan-Gürcüstan-Ermənistan və nəqliyyat ticarəti şəraitinin yaradılması);

-Region ölkələrində iqtisadi şəbəkənin inkişafı, inteqrasiya olunmuş investisiyalar, investisiya axınının təşviqi və Azərbaycandan, xüsusən də Qarabağdan Ermənistana vəsait axınının təmin edilməsi;

- Birgə layihələrin həyata keçirilməsi (İranla su və elektrik təchizatı, meşə təsərrüfatı sənayesi və Rusiya ilə, Türkiyə ilə yüksək texnologiyalar, turizm sənayesində əməkdaşlıq, Gürcüstan və Ermənistanla birgə layihələr).

Texnologiya və biznes sahəsində təcrübə qazanmaq, regional şəbəkələrin qurulması, beynəlxalq şəhər statusunun qazanılması və yeni şəbəkələrin qurulması prioritetlər olub.

İqtisadi inkişaf yolunda ciddi irəliləyişlər əldə edən Sinqapur yavaş-yavaş xarici investordan kapitalistə çevrilirdi. 1993-cü ildən bu kiçik ölkə xarici investisiyalar istiqamətində Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinə doğru irəliləyir. Maliyyə sabitliyi baxımından, Sinqapur hökuməti bir neçə istisna istisna olmaqla, 1960-cı illərdən bəri böyük gəlirlər əldə etməyə davam edir. 2003-cü ildən 2014-cü ilə qədər büdcənin qalan hissəsi orta hesabla illik ÜDM-in 7%-ni təşkil edir. Balansın gələcək nəsillərə ötürülməsini təmin edən sistem qurulub: seçilmiş hökumətlər büdcə kəsirlərini öz şərtləri ilə həll etməlidirlər və parlamentin və prezidentin təsdiqi olmadan heç bir yığılmış büdcədən istifadə edilə bilməz.

BMT-nin hesablamalarına görə, iş nəticəsində Azərbaycana dəyən iqtisadi ziyan 53,8 milyard dollardır (bundan sonra - dollar). Görülən işlərə görə Azərbaycana dəymiş ziyanı hər cəhətdən hesablasaq, görürük ki, vurulan ziyan böyükdür. Bu layihə Azərbaycanın ekologiyasına və təbii sərvətlərinə 267 milyard dollar ziyan vurub. Hərbi Prokurorluğun apardığı hərtərəfli məhkəmə-tibbi ekspertizasının ilk qiymətləndirməsinə görə, bütün sahələr üzrə dəymiş maddi ziyanın ümumi məbləği 818 milyard dollar təşkil edir.

Azad zonaların bərpasının əsas yollarından biri şəhər və kəndlərin yenidən qurulmasıdır. Şəhərlərimizin və kəndlərimizin sakinlər tərəfindən tamamilə dağıdılması bu sahədə çox böyük iş tələb edir. Hesablamalara görə, söküntü nəticəsində doqquz mindən çox evə ziyan dəyib. Bu evlərin bərpasında müəyyən edilmiş əsas istiqamətlər yaşayış evlərinin yenidən qurulması, inteqrasiya olunmuş kənd reabilitasiya sistemindən istifadə və çoxlu sayda kəndlərin müəyyən edilməsidir. Məskunlaşmazdan əvvəl bəzi kəndlərin əhalisi çox az idi (25-55 nəfər). Bərpa prosesində kiçik kəndlərin salınması yaxşı nəticə vermədiyindən hal-hazırda daha böyük kəndlərin nəzərdə qurulması. Bu, resurslardan səmərəli istifadə etməyə və xərclərin tənzimlənməsinə imkan verəcək. Bu proqramların həyata keçirilməsi üçün artıq yeni iri şəhər planları hazırlanır. İnfrastrukturun bir hissəsinin bərpası üçün lazımı addımlar atılır.

Söküntünün genişliyi və ölçüsü azad edilmiş məkanın bərpası prosesini mürəkkəb və vaxt aparan prosesə çevirir. Ona görə də müxtəlif iqtisadi və sosial

sahələrdə bərpa proqramının həyata keçirilməsinə ehtiyac var. Bunu aradan qaldırmaq üçün İkinci Qarabağ müharibəsi başa çatdıqdan dərhal sonra işğaldan azad edilmiş rayonların sosial-iqtisadi inkişafı planının hazırlanması ilə bağlı göstərişlər verildi və “Böyük Dirçəliş” proqramı əsasında bərpa prosesinə başlandı.

2021-ci il büdcəsi ilkin olaraq bərpa proqramı üçün 2,2 milyard dollar qiymətləndirilir. Bərpa prosesi bir neçə mərhələdə aparılacaq. Birinci mərhələdə büdcəyə ayrılan pullar iki əsas məqsədə, infrastrukturun yaradılmasına və resurslara çıxışın təmin edilməsinə yönəldiləcək. Növbəti mərhələdə özəl və xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün daha çox yer ayrılacaq.

Hökumət büdcəsindən və Azərbaycanın milli valyutasından əlavə, bizim 50 milyard strateji valyuta ehtiyatımız var.

Bütövlükdə işğaldan azad edilmiş ərazilərin kütləvi şəkildə bərpası və müasir infrastrukturun yaradılması Qarabağın əsas inkişaf istiqamətlərindən biridir. Çünki reabilitasiya proqramı olmadan bu rayonların sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək mümkün deyil. Yenidənqurma və bərpa proqramının həyata keçirilməsi bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına imkan verəcək, iş yerlərinin yaradılmasına şərait yaradacaqdır. Yeni texnologiyaları sərbəst ərazilərə tətbiq etmək asandır, çünki bünövrələr tamamilə sökülür və buna görə də həmin ərazilər orijinaldan bərpa olunur. Ona görə də Qarabağın yenidən qurulması prosesində yeni texnologiyaların tətbiqi və müasir standartlara cavab verən infrastrukturun yaradılması əsas məqsədlərdən biridir.

Bundan əlavə, yerli və xarici investorlar regional canlanmada əsas rol oynayacaqlar.

Şuşada sanatoriya, təhsil və səhiyyə müəssisələrinin yaradılması regionu tezliklə müasir inkişaf etmiş ölkəyə çevirəcək.

İstifadə olunan ərazilər də yeraltı təbii sərvətlərdir. Ən çox yayılmış faydalı qazıntılar dəmir filizi, qızıl, civə, sink, mis, xromit, perlit, əhəng, mərmər, əqiq, müxtəlif tikinti materiallarının yataqlarıdır.

Müəssisələr arasında toxuculuq sənayesi, yeyinti sənayesi və digər yüngül sənaye sahələri inkişaf etdirilib və indi bu sahələri bərpa etmək üçün hər cür imkan var.

Qarabağda turizmin inkişafı üçün yaxşı imkanlar var. Qısa müddətdə regionda dünya standartlarına cavab verən turizm obyektləri yaradılacaq. Bölgənin inkişafından həm çoxlu sayda yerli, həm də xarici turist faydalanacaq.

Nəqliyyat infrastrukturunun sürətlə bərpası da vacibdir. Sərbəst məkanın yenidən qurulmasında ilk addım yolların tikintisi idi. Qarabağın dirçəlməsinə aparən “Böyük Qayıdış” proqramının birinci mərhələsi yaşayış məntəqələrində yeni yolların və nəqliyyat infrastrukturunun yaradılmasıdır. Həyata keçirilən nəqliyyat layihələri Qarabağa Şimaldan, Cənubdan və Şərqdən köç etməyə imkan verəcək.

Ən mühümlərindən biri Əhməd bəyli-Füzuli-Şuşa bələdçisidir. 2020-ci il noyabrın 17-də Əhməd bəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunun layihələndirilməsi və tikintisi ilə bağlı tədbirlər haqqında Sərəncam imzalanıb və sərəncamla Avtomobil Nəqliyyatı Milli Agentliyinə ilkin olaraq əlli milyon manat vəsait ayrılıb. Yolları. Yolun ümumi uzunluğu 101,7 km, eni isə 37,8 metr olacaq və tezliklə 2022-ci ilə hazır olacağı gözlənilir. Bu marşrutu Füzulidə tikiləcək yeni hava limanı ilə əlaqələndirmək üçün iyirmi yeddi km-lik hava limanında yol əlaqəsi və giriş-çıkış yolunun çəkilməsi təklif olunur. Bu yolun simvolik hissəsi Füzuli-Şuşa avtomobil yoludur. Yol Topxananın təpələri ilə Daşaltı kəndinə, oradan Şuşa şəhərinə qədər uzanacaq. Bu yolda İsa Bulaqına gedən yol çəkiləcək və yolun altı yerdə dörd zolaqlı olacağı gözlənilir. Füzuli-Şuşa marşrutu qoşunlarımızın Qarabağın mərkəzinə, xüsusən də Şuşaya gedən yoludur. Ona görə də prezident bu yolu “Qələbəyə gedən yol” adlandırır.

Ümumiyyətlə, bərpa prosesində müəyyən edilmiş əsas məqsədlərə aşağıdakılar daxildir:(Suleymanov E.,Yusifov S., 2014:s. 45-54)

- Effektiv və sərfəli bərpa prosesi
- Mövcud standartlara cavab verən inkişaf modelinin yaradılması
- Azad zonaların texnoloji cəhətdən inkişaf etmiş ərazilərə çevrilməsi

- Aparıcı texnologiya şirkətlərinin bərpa prosesinə cəlb edilməsi
- Sərbəst zonaların “Yaşıl enerji” sahəsinə çevrilməsi.

Bərpa prosesində əsas vəzifələrdən biri enerji yardımı infrastrukturunun qurulması və azad zonalarda enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir. Son məqsəd azad ölkələrdə ən müasir standartlara cavab verən və ölkədə ümumi enerji sisteminə daxil olan enerji sistemi yaratmaqdır. Azərbaycan və Azərbaycan Şuşada artıq iki elektrik xətti çəkiblər. Bu xətlərlə yanaşı, “Azərişiq” tərəfindən azad edilmiş ərazilərdə ölkənin ən mühüm binalarının bir qisminin elektrik enerjisi ilə təmin olunması üçün “Azərişiq Qarabağ” layihəsi həyata keçirilir.

Eyni zamanda, azad zonalarda yerləşən Su Elektrik Stansiyası (SES) stansiyaları bərpa edilərək yenidən qurulur. Müharibə zamanı ermənilər işğaldan azad edilmiş ərazilərdə kiçik su elektrik stansiyalarını dağıdıb, onların atributlarını sıradan çıxarıb, daşıya bilmədiklərini yandırır və ya atəşə tutublar. Nəticədə liberal ərazilərdəki SES-lər yararsız vəziyyətə düşüb. Ona görə də həmin stansiyalar bərpa olunur.

Azad zonada həyata keçiriləcək enerji siyasətinin əsas məqsədi həmin ərazilərin “Yaşıl enerji” ərazilərinə çevrilməsidir. Ona görə də liberal ərazilərdə enerji sektorunda bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəyə və ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalardan istifadəyə üstünlük verilir. Bu, enerji resurslarından səmərəli istifadə etməyə imkan verəcək. SES-lərin əsaslı şəkildə yenilənməsi bu məqsədlərə nail olmağa imkan verəcək.

Azərbaycanın azad ərazilərində bərpa işlərinin aparılmasına xarici dövlətlər və şirkətlər də böyük maraq göstərir və bununla bağlı təkliflərini prioritetləşdirirlər. Prezidentin sözlərinə görə, bu bölgələrdə aparılan bərpa işlərində yalnız müharibə zamanı düzgün yer tutan və Azərbaycanla dostluq münasibətləri nümayiş etdirən ölkələr və onların şirkətləri iştirak edə biləcək. Artıq bir sıra əcnəbilər və onların şirkətləri bərpa prosesinə cəlb olunub.

Ümumiyyətlə, bərpa prosesinə xarici şirkətlərin cəlb edilməsi vacibdir. Çünki yenidənqurma işlərinin həcmi böyükdür və yalnız yerli şirkətlərin resursları hesabına bərpa prosesini düzgün və qısa müddətdə həyata keçirmək çətindir. Eyni

zamanda xarici şirkətlərin ölkəyə gəlişi və onların azad zonaların yenidən qurulmasında iştirakı bir sıra üstünlüklər yaradacaq. Beləliklə, bu şirkətlər yeni texnologiya və ənənələr gətirəcəklər. Bu, yeni biznes mədəniyyətinin və rəqabətin bərqərar olmasına imkan verəcək. Azad edilmiş rayonların böyük dövlətləri torpaq islahatı prosesində maraqlı olan şirkətlərin sayının artacağını düşünürlər.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin geri qaytarılması istiqamətində həyata keçirilən layihələr göstərir ki, Azərbaycan bu rayonları regionun daha inkişaf etmiş rayonlarına çevirməyi qarşısına məqsəd qoyub. Azad edilmiş ərazilərin böyük təbii sərvətlərə və sərvətlərə malik olması bu məqsədə nail olmağı asanlaşdırır. Nəqliyyat layihələrinin dərinliyi və Qarabağın müxtəlif yollarla köçürülməsi imkanları regionun gələcəkdə qonşu ölkələrlə iqtisadi əlaqələrin daşınması üçün əsas mərkəzə çevrilməsinə imkan verəcək. Nəticədə region ölkələri arasında ticarət əlaqələri yüksələcək. Ona görə də azad zonalarda lazımı infrastrukturun yaradılması təkcə Azərbaycanda deyil, qonşu ölkələrdə də vacibdir. Nəqliyyat layihələrinin yaradılması, həmçinin hava limanlarının tikilməsi Qarabağa öz turizm potensialını reallaşdırmağa imkan verəcək. Bu, son nəticədə Azərbaycanın turizm sektorunun inkişafına töhfə verəcək.

Qarabağ bölgəsinin bərpası və orada mövcud iqtisadi imkanların bərpası bu rayonların milli iqtisadiyyata bölgüsünün əvvəlki səviyyələrə çatmasına imkan verəcək. Bu, təkcə Azərbaycanın iqtisadi inkişafına töhfə verməyəcək, həm də qeyri-neft sektorunun inkişafına əhəmiyyətli dəstək verəcək. Bütövlükdə Qarabağın sürətli inkişafı regionun hərtərəfli inkişafına öz töhfəsini verəcək və hazırda Ermənistanın zorakılıq siyasəti ucbatından istifadə edilən imkanların tam reallaşmasına şərait yaradacaq. Qarabağda davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi regionda davamlı sülhə imkan verəcək və təhlükəli münaqişələrin təkrarlanmasının qarşısını alacaq.

II FƏSİL. ŞUŞA RAYONUNUN 2020 - 2021 İLLƏR ÜZRƏ BİZNES MÜHİTİNİN KOMPLEKS TƏHLİLİ

2.1. Şuşa rayonunun 2020 - 2021 illər üzrə biznes mühitinə təsir edən xarici faktorların təhlili

Azad edilmiş ərazilərdə biznesin və özəl sektorun inkişafı üçün əsas şərtlərdən biri də orada dövlət və xüsusi mülkiyyətin payının müəyyən edilməsidir. Ərazilərimizin çoxu dağılsa da, Hadrut, Şuşa və s. Özəl sektor sisteminin davam etmədiyi ölkənin digər bölgələrindən fərqli olaraq, bu ərazilərdə müstəqil yerli hökumət qurumları yaradılacaq, ictimai ərzaq ehtiyatlarının hərtərəfli nəzərdən keçirilməsi və özəl biznesin hazırlanması prosesi başlanmalıdır.

Erməni revanşist ideologiyasının məqsədlərindən biri də beynəlxalq ictimaiyyətə bu bölgələrdə heç vaxt sabitlik və təhlükəsizliyin olmayacağını hiss etdirmək, burada biznesin inkişafının və iqtisadi fəallığın qarşısını almaq, özəl və xarici sərmayələrin cəlb olunmasının qarşısını almaqdır.

Bu baxımdan, beynəlxalq ictimaiyyəti bu bölgələrdə müxtəlif beynəlxalq festivallara ev sahibliyi etməklə burada təhlükəsiz sığınacaq yaradılacağına inandırmaq çox vacibdir. Məsələn, bu istiqamətlərdə müxtəlif regional və beynəlxalq idman yarışlarına ev sahibliyi etmək. Konfransların, mədəni tədbirlərin təşkili, Qafqaz regionu ölkələrinin nümayəndələrinin iştirakı çox vacibdir.

Bu ərazilərdə özəl sektor tərəfindən ekoloji cəhətdən təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının təşkili əhəmiyyətli iqtisadi səmərə gətirməklə yanaşı, ölkəni təmiz ətraf mühit və “yaşıl inkişaf”la irəli apara bilər.

İşğaldan azad edilən təbii ehtiyatları, xüsusən də kənd təsərrüfatı enerjisi ölkəmizin iqtisadi inkişafı üçün vacibdir.

İşğaldan azad edilən ərazilərimiz böyük iqtisadi gücə malikdir. Bu torpaqlar kənd təsərrüfatının inkişafı üçün vacibdir. İşğaldan azad edilmiş rayonlarımızın mövcud imkanları, maddi-təbii ehtiyatların və məhsuldar torpaqların miqdarı nəzərə alınmaqla, bərpa mərhələsindən sonra qısa müddətdə bu rayonlarda istehsalın səkkiz dəfəyə qədər artacağı təxmin edilir. Burada məqsəd aqrar sahənin

inkişaf etdirilməsi və həvəsləndirici tədbirlərin həyata keçirilməsidir. İşğal olunmazdan əvvəl Şuşa böyük kənd təsərrüfatı və ticarət mərkəzi idi. 80-ci illərdə üzüm, taxıl və pambıq istehsalına görə respublikanın qabaqcıl rayonlarından biri idi.

Bu ərazilərdə kənd təsərrüfatının inkişafı potensialını qiymətləndirmək üçün məskunlaşmaqabağı təhlil lazımdır. 1988-ci il statusu ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti və ətraf rayonlar ən yüksək kənd təsərrüfatı fəaliyyətinə malik idi. Həmin gün taxıl istehsalının 15,4 faizi, pambıq istehsalının 3,4 faizi, üzüm istehsalının 32,5 faizi, kartof istehsalının 6,4 faizi, ət istehsalının 15,5 faizi, süd istehsalının 17,5 faizi, süd istehsalının 3,5 faizi ölkədə yumurta istehsalı. Yun istehsalının 19,4 faizi, barama istehsalının on yeddi faizi bu sahələrin payına düşüb. Bu texnoloji tapıntılar və dövrün idarəetmə sistemi bu gün prioritetləri müəyyən etmək üçün çox vacibdir. Şuşa bölgəsində heyvandarlıq, meyvə və quşçuluq üçün prioritetləri müəyyən etmək mümkündür. (Abbasov Ə., 2005)

Bir çox erməni iqtisadçıları ölkədə təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və Zəngəzur dəhlizi və İpək Yolu vasitəsilə dünya bazarına çıxarılması ideyasını daim dilə gətirirlər. Bu mövzuda daha çevik olmalıyıq. Məsələn, belə məhsulların istehsalı və Asiya ölkələri, Çin, Yaponiya bazarlarına çıxarılması; Ermənistanın öz mallarını yerli bazarlara daşımaq üçün Zəngəzur dəhlizindən və İpək Yolundan istifadə etməkdən başqa çarəsi yoxdur. Zəngəzur dəhlizinin yaxınlığında azad iqtisadi zona yaratmaq lazımdır. O zaman Ermənistan iqtisadiyyatını Azərbaycandan asılı vəziyyətə salsaq, revanş ideyaları azalar, onların Rusiya iqtisadiyyatından asılılığı da azalar.

Təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və bu ərazilərdə azad iqtisadi zonaların yaradılması ekoturizmin və işgüzar turizmin inkişafına gətirib çıxara bilər və bu təkrarlanan təsir özüllərin qurulması və biznesin canlandırılması xərclərini tez bir zamanda kompensasiya edə bilər.

Sərbəst zonalarda ekstremal turizmin və idman turizminin inkişafına şərait yaradan fəaliyyət və layihələrin işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsi

məqsədəuyğundur. Biznesin inkişafı, işgüzar fəallıq, turizm, azad edilmiş ərazilərdə müxtəliflik bu sahədə peşəkar kadrların hazırlanmasını zəruri edir.

Bunu nəzərə alaraq, həmin ərazilərdə bu sahələr üzrə kadrların hazırlanmasında iştirak edən xüsusi məktəblərin və orta məktəblərin açılması məqsədəuyğundur. Bundan əlavə, bu ərazilərdə müxtəlif universitet filiallarının açılması, tələbə və müəllimlərin köçürülməsi demoqrafik mühitə müsbət təsir göstərəcək. Bu ərazilərdə geniş tikinti və bərpa işləri aparılır. Nəticədə tikinti materiallarına tələbat yüksəkdir.

Sahibkarlar üçün bu ərazilərdə məkan dəyəri olan tikinti materiallarının istehsalını asanlaşdırmaq çox vacibdir. Sement, gips, qrafit, qum, yüksək keyfiyyətli gil və s. bu bölgədə istehsal olunur. Tikinti materialları istehsal etmək gücünə malikdir.

İqtisadiyyat sahələri üzrə bu məhsulların istehsalının fəal təşkili tikinti materiallarına olan tələbatın ödənilməsinə şərait yaradacaq, bu rayonlarda yeni iş yerləri yaratmaqla əhalinin məşğulluğunu təmin edəcək və yerli büdcədə bu iş yerlərindən vergilərin tutulmasını təmin edəcək.

Tikinti sektoru gənc və orta nəslin daha fəal olduğu yerdir. Bu baxımdan kiçik sahibkarlıq subyektlərinin azad zonalarda yerli tikinti materiallarının istehsalına cəlb edilməsi, vergi güzəştlərindən, güzəştli kreditlərdən istifadə edilməsi bu sahələrdə özəl sektorun inkişafına böyük dəstək olacaqdır. Bu arada müxtəlif qiymətləndirmə komissiyaları azad zonalarda ölkəmizə dəymiş ziyanı hesablayır.

Ermənistan işğal etdiyi ərazilərdə qeyri-qanuni ticarət fəaliyyəti aparır və onun rəsmi rəqəmləri göstərir ki, o, ildə səkkiz yüz milyon dollardan bir milyard dollara qədər gəlir əldə edir. Ölkənin sərvətinin hesablanması bütün üsullarında onun tərkibinin mühüm göstəricisi ÜDM, onun adambaşına düşən dəyəridir. Uzun illər ölkəmizi talan edən Ermənistandan qeyri-qanuni sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə etdiyi qənimətləri, qazancları geri tələb etmək istiqamətində addımlar atılmalı və ölkəmizə dəyən ziyan hesablanarkən bu rəqəmlər nəzərə alınmalıdır.

Regional turizm qruplarının yaradılması və inkişafının əsas diqqəti hökumət, biznes və yerli ictimaiyyət arasında əlaqələrin qurulmasına yönəldilməlidir. Bu cür

tərəfdaşlıqlar rəqabətədavamlı turizm məhsullarının və xidmətlərinin yaradılmasını, davamlı iqtisadi əlaqələrin təşviqinin açarını, bizneslər arasında etimadın artırılmasını, yeni ideyaların inkişaf etdirilməsini, kooperativ layihələrin inkişaf etdirilməsini və nəticədə daxili və xarici turizmin inkişafını əhatə etməlidir.

Ölkənin müxtəlif yerlərində rekreasiya zonalarının təşkili artan cəlbediciliyi, təbii sərvətləri və infrastrukturunu, eləcə də müxtəlif ekoloji və iqlim şəraiti, iqtisadi-coğrafi şərait, əhalinin xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur.

Regional turizm komandalarının yaradılması üçün tələblər adekvat və əlaqələndirilmiş maliyyə resurslarının mövcudluğu və məqsədyönlü istifadəsi və səmərəliliyidir. İştirakçı sektorlar üçün potensial regional maliyyə mənbələrinin müəyyən edilməsi dövlət orqanları və yerli hökumətlər, iri və orta müəssisələr, qeyri-kommersiya regionları və icmalar üçün prioritet məsələ olmalıdır. Xarici şərtlər regional fəaliyyətlərə təsir edən və müvafiq cavab tələb edən məsələlər və ekoloji amillərdir.

Hər bir region açıq sistemdir, burada resurslar, insan resursları, istehlakçılar, enerji və s. təchizatı ilə bağlı xarici mühitdən asılıdır. Ona görə də regionlar ətraf mühiti nəzərə almalı və öz fəaliyyətlərinə uyğunlaşdırmalıdırlar.

Bu halda bölgələr bioloji orqanizmlərə bənzəyir. Çarlz Darvinin təkamül nəzəriyyəsinə görə, bu canlılar dəyişən mühitə uyğunlaşmağın yolunu kəşf etdikləri üçün sağ qalıblar. Fəal qalmaq və yaşamaq üçün sahələr eyni şəkildə tanış olmalıdır. Xarici mühit qeyri-müəyyənlik, çətinlik və hərəkətlilik ilə xarakterizə olunur.

Xarici ekoloji qeyri-sabitlik obyektlər haqqında bilik çatışmazlığı və aşağı etibarlılıq ilə müəyyən edilir. Ətraf mühit problemləri nə qədər qeyri-müəyyən məlumatlar əks etdirirsə, effektiv idarəetmə qərarları qəbul etmək bir o qədər çətinidir.

Xarici mühitin mürəkkəbliyi bölgənin qarşılaşmalı olduğu obyektlərin sayı və onların dəyişkənliyi ilə müəyyən edilə bilər. İdarəetmə qərarlarının qəbulu zamanı nəzərə alınmalı olan müxtəlif məlumatlar əsasında ekoloji problemlər müəyyən edilə bilər.

Hərəkət ətraf mühitin nə qədər tez dəyişməsi ilə müəyyən edilə bilər. Ən böyük dəyişikliklər elmi və texnoloji tərəqqiyə fokuslanan sektorlarda baş verir.

Regionda ekoloji problemlər iki qrupa bölünür:

- birbaşa təsir,
- Dolayı nəticələr.

Birbaşa təsir zonası və ya mikromühit biznesə birbaşa təsir edən və Bölgənin fəaliyyətinə birbaşa təsir edən materialdan ibarətdir.

Birincisi, onlar rəqiblər, istehlakçılar, kommərsiya bankları, malların, sektorların, materialların tədarükçüləri, biznes üçün lazım olan infrastruktur, Bələdiyyə və ölkə regionları və orqanları, beynəlxalq obyektidir.

Dolayı təsir mühitlərinə ətraf mühitə birbaşa təsir etməyən, lakin bu və ya digər şəkildə onların fəaliyyətinə təsir edən amillər daxildir. Söhbət elmi-texniki tərəqqidən, iqtisadi şəraitdən, cəmiyyətdə baş verən siyasi və sosial-mədəni dəyişikliklərdən, demoqrafik və coğrafi xüsusiyyətlərdən gedir.

Bir qayda olaraq, Region indi və gələcəkdə öz funksiyalarının yerinə yetirilməsinə hansı amillərin və nə dərəcədə təsir edəcəyini, biznesin uğurla aparılması üçün hansı addımların atılmalı olduğunu müstəqil şəkildə müəyyənləşdirir.

Gəlin birbaşa təsir məsələlərini araşdıraq.

Birincisi, mal və xidmətlərin istehlakçıları regional fəaliyyətə birbaşa təsir göstərirlər. Bu qrupa birbaşa alıcılar və satıcılar daxildir: qanuni distribyutorlar, marketinq agentlikləri, kommərsiya şirkətləri, istehsalçılar, pərakəndə satıcılar, alıcılar və alıcılar. İstehlakçı tərkibi regional əhatə dairəsi, onun xidmət və məhsullarının xüsusiyyətləri, bazarlar, məhsul reytingi və s. asılıdır.

Birbaşa müştərilərlə yanaşı, bu qrupa ətraf mühit təşkilatları, istehlakçı təşkilatları və digər oxşar Regionlar daxil ola bilər. Onların istehsalçılara təsiri aydın olur və nəzərə alınmalıdır. Bu Regionlar bazar bütövlüyü, məhsulun keyfiyyəti və ekoloji standartlara uyğunluq üzrə istehsalçılarla sıx əməkdaşlıq edir.

(Suleymanov E., Nuri O., 2016)

İstehlakçı təsiri aşağıdakı kimi özünü göstərir:

1. Xüsusi dizayn tələbləri, texniki xüsusiyyətləri və məhsulun keyfiyyəti, formaları və ödəniş sistemləri;
2. Müəyyən dəyər səviyyəsini təyin etmək;
3. Xüsusi xüsusiyyətlərin seçilməsi;
4. Digər istehsalçılara ötürülmə riski və s.

İstehsalçılar unikal məhsul və ya xidmətlər təklif etməklə, yüksək keyfiyyət və çatdırılma müddətini təmin etməklə, aşağı qiymətlər təyin etməklə və s. ilə sektorda inhisarçı ola bilərlər. bunu etməklə istehlakçılara əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. İstehsalçının mövqeyi kifayət qədər güclüdirsə, o zaman istehlakçılar üçün mümkün dəyişiklik riski var.

İstehlakçı vəziyyətinin təhlili onların istehsalçıya təzyiq edib-etmədiyini, onların təsirinin necə hiss oluna biləcəyini və regional mühitin nə qədər güclü olduğunu, bunun istehlakçılara necə təsir etdiyini və kimə xeyir verdiyini daha yaxşı anlamağa imkan verir. bu əlaqə enerji balansını yaradır.

Təhlil malların və xidmətlərin keyfiyyətinə və dəyərinə, uyğunluğa, şərtlərə və təchizat qabiliyyətinə və satıcının belə bir obyektə müstəqil ola biləcəyi və ya onun dəyişə biləcəyi ehtimalına diqqət yetirməlidir.

Satıcıya arxalanmaq lazımı təbii və maddi resursları təmin etməklə yanaşı, şirkət rəhbərləri üçün xeyli çətinliklər yaradır. Bu hallarda, Regionlar resursdan asılılığın azaldılmasına diqqət yetirməlidir. (Həbibov N., 2010)

Onlar rəqabət aparmırlar. Buraya eyni bazarda məhsul satan və ya eyni tələblərə cavab verən xidmətlər göstərən şirkətlər daxildir. Rəqabət mühitinə nəzarət edən menecerlər rəqabətin nə qədər güclü olduğunu, şirkətin fəaliyyətinə necə təsir etdiyini qiymətləndirməli, onların əsas rəqiblərini, güclü və real təhlükələrini müəyyən etməlidirlər.

Eyni zamanda, menecerlər konkret rəqabət strategiyası hazırlamaq üçün öz şirkətinin mövqeyini və onun rəqabət üstünlüklərini bilməlidirlər. Əgər yeni firmalar eyni məhsul istehsal etmək məqsədi daşıyan bazara daxil olarsa və ya mövcud firmalar eyni növ məhsul istehsal edərlərsə, onlar eyni potensial rəqiblər qrupuna daxil edilməli və təhsil almalıdırlar.

Əvəz edilə bilən və ya hətta tamamilə dəyişdirilə bilən mal və ya xidmətlər istehsal edən sahələr biznesə zərərli təsir göstərə bilər. Menecerlər bu əvəzedici məhsulların mövcudluğunu və ya məhsuldarlığını təhlil etməlidirlər. Sahibkarlar potensial və həqiqi rəqiblər haqqında nə qədər etibarlı və daha çox məlumatlı olsalar, müdafiə və ya hücum strategiyası hazırlayaraq şirkəti rəqabətli çağırışlara cavab verməyə bir o qədər yaxşı hazırlaya bilərlər.

İnfrastruktur. O, regionu əsas xidmətlər, məlumat, resurslar, audit, nəqliyyat, məsləhət, sığorta və digər xidmətlərlə təmin edən biznes mühitinin bir hissəsidir. İnfrastruktur birja ticarəti, banklar, işə qəbul və marketinq agentlikləri, audit və konsaltinq firmaları, işəgötürənlər, icarə şirkətləri, qatarlar, təhlükəsizlik agentlikləri kimi bir sıra sahələri əhatə edir.

Bölgənin biznes mühitinə regionun ölçüsündən, mülkiyyət növündən, maliyyələşdirilməsindən, fəaliyyət dairəsindən, məhsul növlərindən və digər parametrlərdən asılı olaraq müxtəlif regionlar və ya yurisdiksiyalar, yerli hakimiyyət orqanları ilə birbaşa əməkdaşlıq edən bələdiyyələr daxil ola bilər. (məsələn, vergi idarəsi, məhkəmələr, yerli hökumət və s.). Onların ətraf mühitə təsiri müxtəlif yollarla özünü göstərə bilər: onun fəaliyyətini idarə etməkdən tutmuş birbaşa müdaxilələrə qədər.

Dövlət. Buraya biznesin hüquqi statusunu tənzimləyən qanunların və digər normativ hüquqi aktların qəbulu, səhmlərə qismən və ya tam sahiblik, maliyyələşdirmə, lisenziyalaşdırma, vergilərin yığılması və idarə edilməsi daxil ola bilər. onların ödənilməsi, inzibati-təsərrüfat istifadəsi və digər cəzalar.

Şirkət rəhbərliyinin vəzifəsi birbaşa təsir məsələlərində dəyişiklikləri tənqidi təhlil etmək və bu dəyişikliklərə tez reaksiya verməkdir.

Bir sıra dolayı məsələləri nəzərdən keçirək.

Şirkətin iqtisadi vəziyyəti onun fəaliyyətinin yaradılması, fəaliyyəti və səmərəliliyi üçün şəraiti müəyyən edir. Bu alıcılıq qabiliyyəti, vergi sisteminin səviyyəsindən asılı olaraq, işsizlik və s.

Hər bir şirkət sosial və mədəni amillərə, o cümlədən istehlakçı davranışının davamlı qavrayışlarına, adət-ənənələrinə, üstünlüklərinə və ya əksinə, hər hansı bir məhsula qarşı mənfi münasibətə və s. məzmunu uyğundur.

Şirkətin fəaliyyətində siyasi məsələ çox mühüm rol oynayır. O, beynəlxalq mühitlə, sosial və mədəni kontekstlərlə sıx bağlıdır. Siyasi məsələ əsasən regionun fəaliyyət göstərdiyi mühiti müəyyən edir. Söhbət vətəndaşların, xüsusi mülkiyyətin və biznesin hüquqlarını qoruyan səmərəli qanunvericilik, tənzimləmə və məhkəmə fəaliyyətlərindən gedir; cəmiyyətdə maraqların qurulmasında və bərabərliyində. Siyasi sistem korporativ biznesin fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Hüquqi şəxs korporativ fəaliyyət üçün məqbul standartları müəyyən edən qaydalar və digər hüquqi təcrübələrdir. Kommersiya fəaliyyətinin qanuniliyi, konkret müqavilələrin bağlanması və bağlanmasının qanuniliyi, mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq həyata keçirilən kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı mübahisələrin həlli və digər məsələlərin həlli bilik və təcrübədən asılıdır.

Texnoloji və texnoloji tərəqqi texnologiya və elm məsələlərini əhatə edir. Onların əsasında şirkətlər yeni məhsullar istehsal edə və köhnələrini yeniləyə, yenilərini inkişaf etdirə və köhnə texnoloji sistemləri təkmilləşdirə bilirlər.

Eyni zamanda, sənayedə aşkar edilən elmi işlərin və tədqiqatların nəticələrini tətbiq etməklə yanaşı, həm də əlaqəli sahələri də götürmək mümkündür. Əgər şirkətlər yeni texnologiyalardan istifadənin vacibliyini başa düşürlərsə, bu, onların fəaliyyətinin uğurla inkişaf etməsi deməkdir.

Ətraf mühit şirkətin fəaliyyət göstərdiyi ətraf mühit və ətraf mühit şəraitini əks etdirir. Bu, enerji resurslarının, xammalların, mövsümi və hava şəraitinin mövcudluğu və mövcudluğu, ətraf mühit və çirklənmə səviyyəsinin pozulması deməkdir.

Əmək bazarına təhsil müəssisələri, məşğulluq xidmətləri, işə qəbul agentlikləri, əmək birjalrı və s. biznesin birbaşa işlədiyi və tələb olunan dövlət kapitalını əldə etmək üçün əlaqə qurduğu və s. daxildir.

Xarici mühitdəki dəyişikliklər performansə böyük təsir göstərir. Bu, onları əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə və uyğunlaşma yollarını tapmağa məcbur edir.

2.2. Şuşa rayonunun 2020 - 2021 illər üzrə biznes mühitinə təsir edən daxili amillərin təhlili

Daxili mühitə bir sıra regional xüsusiyyətlər və daxili faktorlar (aktivlərinin güclü və zəif tərəfləri və onlar arasındakı əlaqələr) və şirkətin mövqeyi və perspektivləri təsir göstərir.

Bunlara Regionun missiyası, strategiyası, məqsədləri, məqsədləri və strukturu, əmək bölgüsü (idarəetmə daxil olmaqla), hüquqlar və resurslar və intellektual kapital (bölgənin səlahiyyətləri daxil olmaqla) daxildir.

Ərazinin daxili mühiti region daxilində ümumi mühitin bir hissəsidir. Bu, regional fəaliyyətlərə daimi və birbaşa təsir göstərir.

Menecer məşq edir və lazım olduqda daxili orqanizmlərin birləşməsini ehtiva edən ərazinin içini dəyişdirir. Amma bunun üçün özünü fərqləndirməyi, özünü dərk etməyi bacarmalıdır.

Daxili dəyişənlər ətraf mühitdə olanlardır.

Regionun özündə inzibati diqqət, məqsədlər, struktur, funksiyalar, texnologiya və insanlar tələb edən əsas dəyişikliklər.

Məqsədlər komandanın birgə nail olmağa çalışdığı müəyyən edilmiş nəticələr və ya arzu olunan nəticələrdir.

Əksər regionların əsas məqsədi qazanc əldə etməkdir. Cəmiyyətdə fayda yönümünün üç əsas növü var:

1. Onun genişlənməsi;
2. “qənaətbəxş” mənfəət əldə etmək, yəni. nəticə odur ki, mənfəətin planlaşdırılması zamanı risk səviyyəsinin nəzərə alınması “qənaətbəxş” hesab edilir;
3. Gəlirləri azaldın. Bu seçim yalnız əhəmiyyətli itkiləri azaltmaqla yanaşı, gözlənilən minimumu da artırır.

Lakin bütün sahələr fayda vermir, bu onların əsas məqsədi deyil. Bu, kilsələr və xeyriyyə fondları kimi xeyriyyə sahələrinə aiddir. Qeyri-kommersiya sahələrinin müxtəlif məqsədləri var, lakin onlar yəqin ki, sosial məsuliyyətə daha çox diqqət yetirəcəklər. Orientasiya bütün sonrakı idarəetmə qərarlarını hədəfləyir.

Ətraf mühit hökumət sahələri ilə iş yeri arasında məntiqi əlaqədir və regional məqsədlərə nail olmağın ən effektiv yolunu təmin etmək üçün qurulmuşdur. (Prezident Kitabxanası,2005:s. 48-50)

Tikintinin əsas ideyası işçi qüvvəsinin xüsusi bölgüsüdür. Diqqətçəkən xüsusiyyət peşəkarlara bu funksiyanı təmin edən ixtisaslaşdırılmış əmək bölgüsüdür, yəni onlar regional səviyyədə buna daha yaxşı nail olacaqlar. Buna misal olaraq marketinq, maliyyə və məhsul mütəxəssisləri arasında əmək bölgüsünü göstərmək olar.

Tapşırıq müəyyən bir tapşırıq, bir sıra tapşırıqlar və ya vaxtında yerinə yetirilməli olan bir işdir. Texniki baxımdan məsuliyyət işçiyə verilir, ona yox. Bina ilə bağlı idarəetmə qərarı baxımından, hər bir sahə Regionun məqsədlərinə nail olmaq üçün vacib hesab edilən bir sıra fəaliyyətləri əhatə edir.

Yerli məqsədlər ənənəvi olaraq üç kateqoriyaya bölünür. Bu insanlar, əşyalar, məlumatlar haqqındadır.

Fəaliyyətin strukturunda və məzmununda baş verən dəyişikliklər peşəkar inkişafı sıx bağlıdır. Adam Smitin məşhur sancağı hazırlamaq nümunəsində göstərdiyi kimi, bir mütəxəssis istehsalı çox artırabilir.

Əsrimizdə texnologiyanın ixtirası və texnologiya və kadrların planlaşdırılmış inteqrasiyası işi Smitin təsəvvür edə biləcəyi qədər dərin və mürəkkəb hala gətirdi.

Texnologiya insanların çoxunun interyerdə olduğunu düşündüyündən daha vacibdir. Əksər insanlar texnologiyaya yarımkeçiricilər və kompüterlər kimi dizayn və mexanizmlərin tərkib hissəsi kimi baxırlar.

Bununla belə, texnologiyanın ətraf mühitə və cəmiyyətə təsiri haqqında geniş yazan sosioloq Çarlz Perrou texnologiyanı xammalı - istər insan, istər bilik, istərsə də materialı arzu olunan məhsul və xidmətlərə çevirmək üçün bir yol kimi təsvir edir.

Texnologiyaya keyfiyyət və uyğunlaşma daxildir. Yəni standart komponentlərin istifadəsi istehsal və təmir prosesini xeyli asanlaşdırabilir. Hazırda istehsal prosesi keyfiyyətsiz olan məhsullar çox azdır.

İnsanlar istənilən yerin dayağıdır. Bölgənin asılı olduğu ərazinin mədəniyyətini, onun daxili ab-havasını formalaşdıran rayon əhalisi öz məhsullarını hazırlayır.

Bu zaman menecerdə “bir nömrəli subyekt” insanlardır. Menecer işçiləri yaradır, onlar arasında münasibət qurur, onları inteqrasiya olunmuş işin yaradıcı prosesinə inteqrasiya edir, onların inkişafına, təlim keçməsinə və işdə təkmilləşməsinə kömək edir.

Ətraf mühitin daxili həyatı çoxlu müxtəlif funksiyalara, alt sistemlərə və sistemlərə malikdir. Funksiya və sistemlərdə əhəmiyyətli fərqlərə baxmayaraq, beş funksional sistemi bölmək olar.

Məhsulun idarə edilməsi sahəsində idarəetmə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

1. məhsulun hazırlanması və dizaynının idarə edilməsi;
2. məsrəfləri tənzimləmək üçün texnologiya prosesinin seçilməsi, işçi heyəti və proqram avadanlığı;
3. Xammal və bitməmiş məhsulların tədarükünə nəzarət;
4. mağaza rəhbərliyi;
5. keyfiyyətə nəzarət

Marketinq menecmenti regional müştərilərin ehtiyaclarını ardıcıl prosesdə regional məqsədlərin uğuru ilə inteqrasiya etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bunun üçün aşağıdakı prosesləri və fəaliyyətləri idarə edin:

1. bazar araşdırması;
2. satış;
3. qiymətlər;
4. Marketinq sistemlərinin yaradılması;
5. emal olunmuş məhsulların paylanması;
6. satış.

Maliyyə menecmenti maliyyə resurslarının yerli olaraq bölüşdürülməsi prosesinə nəzarətdir. Bundan əlavə: büdcə və büdcələşdirmə; Monetizasiya;

Bölgənin həyatını müəyyən edən müxtəlif qruplar arasında vəsaitlərin bölüşdürülməsi; Yerli valyutanın gücünün qiymətləndirilməsi.

İnsan resurslarının idarə edilməsi məhsul təchizatı və insan resursları ilə digər sahələr (işə qəbul, təlim və yenidən hazırlıq) ilə bağlıdır.

Mühasibat uçotu Regionun faktiki fəaliyyətini onun imkanları və digər Regionların fəaliyyəti ilə müqayisə etmək üçün Regionun fəaliyyəti haqqında maliyyə məlumatlarının işlənilib hazırlanması və təhlilinin idarə edilməsini əhatə edir.

Bütün daxili dəyişikliklər əlaqəlidir. Daxili dəyişiklikləri çox vaxt sosial-texniki alt sistemlər adlandırırlar, çünki onların sosial (insan) sektoru və texniki sektoru (bəzi daxili dəyişikliklər) vardır.

Onlardan birinin dəyişdirilməsi digərinə müəyyən dərəcədə təsir edir. Texnologiya kimi digər çevikliyin təkmilləşdirilməsi, əgər bu dəyişikliklər insanlar kimi başqa bir şeyə mənfi təsir edərsə, məhsulun təkmilləşdirilməsinə səbəb olmayacaq.

Daxili mühit, xarici mühitdən fərqli olaraq, Regionun xarici deyil, daxili hissəsini əhatə edir.

Beləliklə, menecerdən məqsədlərinə çatmaq üçün rəqabət aparmaq üçün etibar edə biləcəyiniz sahənin daxili gücünü, gücünü müəyyən edə bilməsi üçün bölgənin daxili mühiti haqqında bilik tələb olunur.

Daxili vəziyyətin təhlili həm də regional məqsəd və vəzifələr haqqında daha yaxşı məlumat verir. Rayonda məhsul və xidmət istehsalı ilə yanaşı, onun işçiləri üçün də imkanların yaradılması, onların həyatında müəyyən sosial şəraitin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təşkilati mühitin ümumi strukturu ilə tanış olduqdan sonra firma öz fəaliyyətində ən vacib elementləri seçməlidir. Başqa sözlə desək, ilk addımda firma ekoloji təhlilin sərhədlərini müəyyən etməlidir.

Belə sərhədlərin yaradılmasına bir çox amillər təsir göstərir:

Birincisi, əsas məqamların sayı və növü, ən mühüm ekoloji amillər təşkilatdan təşkilata dəyişir;

İkincisi, ətraf mühitin təhlili müəyyən edilmiş intervallarla məhdudlaşdırılır: qısa müddətdə firma yalnız onun cari fəaliyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərən amillərə, yəni uzunmüddətli iş mühitinin elementlərinə diqqət yetirə bilər;

Birinci məqalədən göründüyü kimi, hər bir təşkilatın öz fərqli məqamları var. Bu, təşkilatın ölçüsündən, fəaliyyətinin xarakterindən, layihənin məqsədindən, yerləşdiyi yerdən, tarixdən və digər xüsusiyyətlərdən asılıdır. Təşkilati ölçü bir çox mühüm ekoloji amillərin qurulmasına qeyri-müəyyən təsir göstərir.

Digər tərəfdən, böyük bir təşkilat kiçik bir təşkilatdan daha çox ətraf mühitə nəzarət edir. Böyük bir ekoloji firmanın təsiri hansısa şəkildə xarici ölkənin onun fəaliyyətinə təsirini azalda bilər. Buna görə də, xarici amillərin sayı daha kiçik bir təşkilatda olduğundan daha böyük bir təşkilatda daha az əhəmiyyət kəsb edir.

Böyük firmalar isə kiçik firmalara nisbətən daha yavaş və sürətlidirlər və buna görə də gələcək dəyişikliklərə uyğunlaşmaq üçün ətraf mühitə uyğunlaşmalıdırlar.

Daha böyük firmalar daxili maraqlı tərəflər, istehlakçılar və geniş ictimaiyyət üçün daha böyük ictimai məsuliyyət daşıyırlar; ikincisi, böyük firmalar əhəmiyyətli iqtisadi potensiallarına görə kiçik firmalarla müqayisədə öz xarici təhlillərini genişləndirə bilirlər. İndi qısa müddət ərzində nəinki böyük firmanın işini, həm də ümumi mühiti təhlil etmək mümkündür.

Təşkilatın ən mühüm ekoloji problemləri müəyyən edildikdən sonra onlar haqqında bütün mümkün məlumatlar əldə edilməlidir.

Əsas ekoloji problemlərə dair məlumatların müəyyən edilməsi aşağıdakı kimi həyata keçirilə bilər:

- ətraf mühitin skan edilməsi (keçmişdə mövcud olan əvvəlcədən mövcud məlumatlara baxın);
- ətraf mühitin monitorinqi (cari, yaranan məlumatların monitorinqi);
- proqnozlaşdırma (ətraf mühitin gələcəyi haqqında məlumat yaratmaq cəhdləri).

İzləmə məlumatı həyata keçirilir. üç əsas tip məlumat əldə etmək sistemləri daxilində.

- Zəif prosedurlar. Ümumiyyətlə xüsusi hallarda tədqiqatlarda. Onlar adətən davam edən ekoloji böhran kontekstində işləyirlər (məsələn, elektrik enerjisinin kəsilməsi və ya istefanın səbəb olduğu siyasi təlatümlər). Hadisələrə bənzər məlumat üçün keçmişə baxın. O, təşkilata qısamüddətli fəlakət reaksiyası üçün istifadə edilə bilər.

- Adi prosedurlar (vaxtında). Onlar hadisələrin illik icmalında öz əksini tapır. Dövri sınaqların nəticələri rəhbərlik tərəfindən biznes qərarları qəbul etmək üçün istifadə olunur. Gələcəyə bir qədər vurğu olsa da, geriye baxmaq da üstünlük təşkil edir.

- Daimi qiymətləndirmə prosedurları. Həmişə təşkilatın mühitinin mühüm aspektlərini araşdırın. Gələcəyə daha çox diqqət yetirin. Qiymətləndirmə metodlarından istifadə edin. Onların istifadəsi təşkilat üçün maliyyə çatışmazlığı, eləcə də məlumat çatışmazlığı ilə məhdudlaşır.

İnformasiya axtarışına başlamazdan əvvəl şirkət daxili və xarici mühitin əsas məsələlərinin hər biri üçün sualların siyahısını tərtib etməlidir.

Biznes aşağıdakı imkanlardan istifadə etmək üçün plan hazırlamalıdır:

- Müvafiq bazar payının artırılması,
- Yüksək məhsuldarlıq dərəcələri,
- Avadanlıq kifayət qədər yüksək,
- Yüksək keyfiyyətli məhsul,
- Mütəxəssislərin güclü rəqabəti ilə seçim.
- Böyük marketinq imkanları olan şirkətlərlə əməkdaşlıq.

Xarici mühitdə görünən imkanlar:

Biznesin inkişafı, əsas daxili bazarlara yaxınlıq, regionda geniş populyarlıq, ölkədə iqtisadi vəziyyətin sabitləşməsi, elmi və mühəndislik gücünün toplanması, qənnadı məmulatları bazarının artımının sürətləndirilməsi, yeni bazarlara çıxması, biznes qənnadı sənayesinin inkişafı. .

Təşkilat aşağıdakı imkanlar vasitəsilə zəiflikləri aradan qaldırmalıdır:

Böyük daxili bazarlara yaxınlaşmaq, qənnadı məmulatları bazarlarının böyüməsini sürətləndirmək, yeni bazarlara çıxmaq.

İtkiləri aradan qaldırmaq üçün:

Balansın qeyri-qənaətbəxş qurulması, nağdsız, rentabelli işlərin yüksək ehtimalı, artan borc (debitor borcları və ödənişlər), dövriyyə vəsaitlərinin çatışmazlığı, köhnəmiş avadanlıq, məhsullar təhlükəli deyil.

Sual və Cavab: Təhdidlərlə mübarizə aparmaq üçün aşağıdakı güclü tərəflərdən istifadə edilə bilər:

Müvafiq bazar payının artırılması, məhsulun yüksək artım tempi, məhsulun yüksək keyfiyyəti, sət rəqabət əsasında ekspert seçimi, geniş marketing imkanlarına malik şirkətlərlə əməkdaşlıq.

Bitməli olan təhlükələr:

Rəqiblərdən artan təzyiq, yüksək diqqət və rəqabət səviyyəsi, təchizatçılara və istehlakçılara təsir, bədən meylləri və əsas vəsaitlərin qiymətlərinin azalması.

Təşkilat zəiflikləri aradan qaldıracaq və təhlükələrin qarşısını alacaq strategiya hazırlamalıdır.

Beləliklə, SWOT məlumatlarına əsaslanaraq, təşkilatın məqsədlərinə çatmasını təmin etmək üçün yuxarıda göstərilən istinad strategiyalarından strategiyalar seçəcəyik.

"Krasnodar-Şəkərxana"da diqqətli və inteqrasiya olunmuş inkişaf planları daha uyğun olacaq. Biz ən aşkar təhdidlərə (rəqabətin artan təzyiqi, yüksək diqqət və rəqabət səviyyəsi, təchizatçılar və müştərilərin təsiri) və imkanlara (yeni bazarlara çıxış, regionda geniş məlumatlılıq, sürətli inkişaf) uyğun olaraq seçim edəcəyik.

Şirkət inteqrasiya olunmuş strategiyaları həyata keçirməlidir: bazarda öz mövqeyini gücləndirmək strategiyası (istifadə olunan fürsət regionda geniş yayılmışdır, rəqiblərin təzyiqinin artması ilə işin dayandırılma təhlükəsi), bazanın inkişafı strategiyası (ondan daxil olmaq üçün istifadə etmək imkanı). yeni bazarlar, ləğvetmə təhlükəsi və rəqabət səviyyəsi).

Provayderləri idarə edən şaquli inteqrasiya planından da istifadə etmək mümkündür. Lakin ilk növbədə həyata keçirilməsi üçün əsas bazarda mövqeləri

gücləndirmək strategiyası olacaq. onun uğurla həyata keçirilməsi biznesin gələcək inkişafı üçün lazımı zəmin yaradacaqdır.

Qeyri-sabit bazarda lider mövqeyini saxlamaq şirkətdə əhəmiyyətli mobillik tələb edir. Mövcud məhsul siyahıları tamamlanır, iş yerlərinin coğrafiyası artır. Uğurlu marketinq fəaliyyəti, texnologiya və personalın təcrübəsi sizə daha uğurlu olmağa imkan verir.

Yuxarıda göstərilənlər təşkilatın xarici mühitinin bir-biri ilə sıx əlaqəli və asılı olmasını təmin etməyə imkan verir. Xarici mühit təşkilatı daxil olan avadanlıqla təmin edir. Hesabat verən təşkilat nəticələri qiymətləndirmək və sonra qeydləri seçmək üçün məlumat təqdim edir. Şirkət və xarici mühit arasındakı qarşılıqlı əlaqə hər bir sistemdə mövcud olan entropiyanı minimuma endirməyə imkan verir. Qrantlar və şirkətin gələcək inkişafı üçün imkanlar kənarında yerləşdirilir.

Deyə bilərik ki, korporativ idarəetmə iki amillə - istehsal prosesinin spesifikasiyası və xarici mühitin xarakteri ilə müəyyən edilir.

Hazırkı yanaşma ikinci qərar vermə prosesi üçün çox vacibdir. Buna görə də, xarici təhlil təşkilatı strategiyanın hazırlanmasında çox vacibdir və çox mürəkkəb bir prosesdir. Bu, davam edən proseslərin diqqətlə izlənilməsini, onların düzgün qiymətləndirilməsini və təşkilatın güclü və zəif tərəfləri, habelə xarici mühit üçün imkan və təhdidlərlə bağlı məsələləri tələb edir.

Aydındır ki, bir təşkilat öz mühitini bilmədən mövcud ola bilməz. Ancaq avarsız qayıq, yelkən kimi üzmlər. Təşkilatın məqsədlərinə çatmaqda uğurlu tərəqqisini təmin etmək üçün o, ətraf mühiti öyrənir və mümkün olan ən yaxşı birgə yaşayışı təmin edən əməkdaşlıq planı hazırlayır.

Xarici vəziyyətin təhlili idarəetmənin mühüm xarici sistemləri və resursları idarə etmək üçün bir sistem tərtib edə biləcəyi alətlərdən biridir; şirkətə xarici təsirlərin yaratdığı riskləri azaltmaq üçün tədbirlər görmək; rəqiblərin və təchizatçıların hərəkətlərinə, istehlakçı tələbinə təsir göstərmək.

Şirkətin xarici mühitə ciddi nəzarət etmək imkanı yoxdur, lakin onun dəyişikliklərini, hesablamalarını və vaxtında reaksiyasını məsuliyyətsiz şəkildə izləyərək yaxşı uyğunlaşa bilər və etməlidir.

III FƏSİL. ŞUŞA RAYONUNUN AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDAKI ROLU VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. Şuşa rayonunun Azərbaycan iqtisadiyyatına töhfəsi

Azərbaycan Respublikasının ermənilərdən azad edilmiş ərazilərinin bərpası, ölkə iqtisadiyyatının sürətli inteqrasiyası, davamlı inkişafı, müasir infrastrukturun qurulması, mədəniyyət və tarixi abidələrin bərpası və layiqli həyat şəraitinin yaradılması istiqamətində əsaslı addımlar atılır. Bu təlimatda həyata keçirilən layihələr qısa müddətdə bu ərazilərin sülh və əməkdaşlıq və iqtisadi inkişaf məkanına çevrilməsində əsas rol oynayacaqdır. Bu sahələrdə zəngin resurslardan və potensial infraqurudardan səmərəli istifadə, hökumət və özəl sektor arasında tərəfdaşlıq və ən yaxşı biznes mühitinə əsaslanan iqtisadi fəaliyyətin canlandırılması və dayanıqlı nizamlanmanın təmin edilməsi uzunmüddətli inkişafa uyğun tədbirlərlə dəstəklənməlidir.

Prezident İlham Əliyevin 2021-ci il mayın yeddisində Şuşa şəhərinin Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilməsi haqqında imzaladığı qanunda şəhərin tarixi görkəminin bərpası, əvvəlki şöhrətinin bərpası və keçmişin tam mədəni həyatı ilə qovuşması xüsusi vurğulanır. hətçinin. kimi Azərbaycanın zəngin mədəniyyətinin, şəhərciyin tikintisi və planlaşdırılmasının parıldayan mirvari kimi beynəlxalq arenada təbliği vacibdir. Eyni zamanda, bu mühüm sənəddə izah edilir ki, onun tarixi-mədəni əhəmiyyəti və Azərbaycan xalqı üçün xüsusi etik dəyəri Şuşaya xüsusi qayğı və mərhəmətlə yanaşmağı zəruri edir.

Şuşa şəhərinin rayonlaşdırılması sxemi müvafiq idarəetmə orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən təsdiq edilmiş şəhər üçün ümumi planı ehtiva edir və ətraflı həlləri ehtiva edir. Şuşa yatağında görülən bütün tikinti, quraşdırma, torpaq planlaşdırılması, təmir, bərpa, texniki qulluq, yenidənqurma və abadlıq işləri şəhərin strateji planına, sahənin tikinti üslubuna uyğun olmalıdır.

Şuşa şəhərinin ərazisində onun tarixinə, mədəniyyətinə, elminə, gözəlliyinə, rekreasiya standartlarına, abidələrin riskinə və ya təbii və ekoloji təhlükələrə xələl gətirə biləcək kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olmağa icazə verilmir.

Milli iqtisadiyyatımız qlobal iqtisadiyyatın mühüm tərkib hissəsi olduğundan ona xarici amillər təsir edə bilər. Beləliklə, zaman keçdikcə daxili və xarici şoklara qarşı iqtisadi dayanıqlıq gücləndirilməli, daha böyük iqtisadiyyatda sabitlik daha da gücləndirilməlidir. Ölkədə makroiqtisadi sabitliyi və sabitliyi gücləndirmək üçün innovasiyaya uyğun olaraq büdcə qaydalarına əsaslanan maliyyə bazası hazırlanmalıdır.

Şuşada lazımı tikililərin tikintisi və sakinlərin repatriasiyası istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Qarabağ iqtisadi zonasının (Xankəndi, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Suşa və Tərtər rayonları) və Şərqi Zəngəzur iqtisadi zonalarının (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın) və Zəngilin yaradılması aydındır. Bu o deməkdir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı bundan sonra da dəfələrlə artacaq, yerli struktur və iqtisadi sektor dəyişəcək, Qarabağ iqtisadiyyatı normal vəziyyətə düşəcək.

Hər bir ölkənin əsas vəzifələrindən biri sosial müdafiəni asanlaşdırmaq, maddi nemətlərin ədalətli bölüşdürülməsinə nail olmaq, daxili siyasət və sosialyönümlülüyün prioritetləşdirilməsi, vətəndaşların rifah halının yüksəldilməsidir.

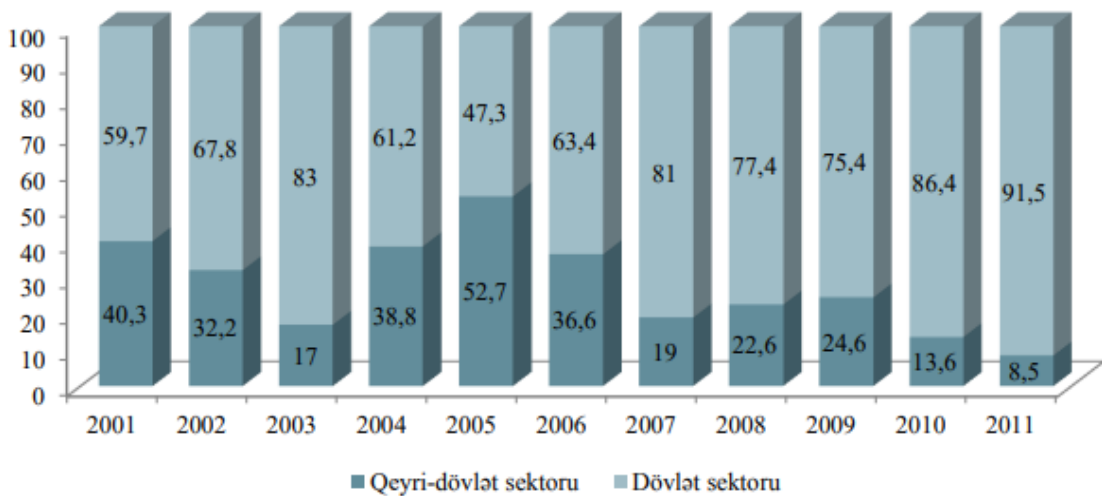
Bu səbəbdən dövlətlərin demokratiya əmsalı təkcə sosial-iqtisadi inkişaf göstəriciləri ilə deyil, həm də xalqa göstərilən dövlət xidmətinin səviyyəsi, cəmiyyətin öhdəliyi ilə müəyyən edilir.

Bu günə kimi Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatında bir sıra dəyişikliklər baş verib, lakin hələ də ölkənin bazar iqtisadiyyatı şəraitində tam fəaliyyət göstərməsinə imkan verməyən bir çox problemlər mövcuddur. Azərbaycanda kommertiya iqtisadiyyatının transformasiyası haqqında danışmağa başlamazdan əvvəl iqtisadi iqtisadiyyatın ümumi mənzərəsini əldə etməliyik. Bazar iqtisadiyyatı azadlığa, iqtisadi azadlığa, çevik tələb və təklifə, bazar infrastrukturunun böyüməyinə əsaslanır. İqtisadi azadlıq və rəqabət bazar iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissəsi hesab olunur. Nə, nə qədər və nə vaxt istehsal olunacağına bazar istehlakçılarının istəyinə əsasən qərar verir ki, bu da istehsalçının istehlakçı üzərində qazanc əldə edə bilməməsi deməkdir. Bazar iqtisadiyyatı yüksək keyfiyyətli

məhsullar, funksional məhsul mühiti, çevik pul siyasəti, əsas torpaq ehtiyatları və geniş çeşidli əmtəə bazarları ilə xarakterizə olunur. (Suleymanov E., Nuri O., 2016: s.48)

Təəssüf ki, bütün transformasiya ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da problem var: yerli istehsal strukturunda istehsal sahələrinin aşağı olması (xidmətlərin böyük payı), biznes, elm və texnologiya şirkətlərinin çoxluğuna baxmayaraq, aşağı artım tempi. İqtisadiyyat, aşağı inkişaf, qeyri-neft sektorunun paytaxt kapitallarında payının aşağı olması, bank sektorunda ciddi büdcə məhdudiyyətləri. Bunları nəzərə alaraq demək olar ki, iqtisadi artımın və inkişafın davamlı olmasında dövlətin vəziyyəti əsas rol oynayır. Elmi tədqiqatlar, ictimai təhlükəsizlik və digər sahələr dövlət tərəfindən maliyyələşdirildiyi üçün əsas maliyyə qurumu hesab edilir. Lakin azad iqtisadi münasibətlər və azad bazar iqtisadiyyatı yaratmaq üçün dövlətin müdaxiləsi minimuma endirilməlidir.

Qrafik 3: 2011-ci ildə Şuşada sənaye məhsulunda dövlət və qeyri-dövlət sektorunun payı, faizlə

Mənbə: İsmayılova N., 2012

Tarix göstərir ki, ölkələrin öz iqtisadiyyatlarına nəzarət etmək cəhdləri iqtisadi iflasa səbəb olur. Bu səbəbdən tam rəqabətə qarşı aparılan antiinhisar müharibəsi ümumi iqtisadiyyata mənfi təsir göstərir, ona görə də azad bazar iqtisadiyyatı yaratmaq istəyən ölkələr üçün mühüm siyasət olmalıdır. Eyni zamanda, bazar iqtisadiyyatının cəmiyyət üçün mənfi nəticələri olsa da, müsbət

təsirləri böyükdür. Məsələn, qatarların və ya avtomobil yollarının tikintisi meşələrin qırılmasını və ya su elektrik stansiyalarının tikintisini tələb etsə də, bəzi əraziləri su basması iqtisadi fayda gətirəcək. Bu sektorlarda hökumətin rolu mükəmməlliyə nail olmağa kömək edir.

Tarixə nəzər salsaq görürük ki, idarəetmə sistemi olmadan bazar iqtisadiyyatının yüksək inkişafını əldə etmək mümkün deyil. 1980-ci illərin əvvəllərində ABŞ və Avropada inflyasiya və işsizlik effektiv pul siyasətinin təsirinə məruz qalmışdır. Müasir dünya bu problemləri həll etmək üçün vergi qanunlarından, büdcədən, borcdan və puldan yaxşı istifadə edir. Vergi siyasəti və büdcələr ehtiyac duyulan sahələrə xərclənəcək gəlirləri artırmağa kömək edir. Pul və kredit siyasətinə, maliyyələşdirmə və faiz dərəcələrinə təsir imkanları yaradır. Nəticədə, iqtisadi inkişaf, istehsal səviyyəsi, məşğulluq səviyyəsi, qiymətlər və inflyasiya daha da nəzarət altına alın bilər. Bir çox ölkələrin məhsuldarlığı artırmaq üçün vergiləri azaltmaq və ya dövlət xərclərini azaltmaq siyasəti var ki, bu da investisiyaya zərər verə bilər.

Azərbaycanda mövcud vəziyyət də belə siyasətin fərqli olmasını tələb edir. Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Asiya İnkişaf Bankı kimi təşkilatlar hökumətin iqtisadi sabitliyin qorunması siyasətini yüksək qiymətləndirərsələr də, idarəçilik, qanunsuzluq və iqtisadiyyatın sahələrinin tarazlı inkişafı problemlərinin davam etdiyini bildirirlər.

Ölkənin işğaldan azad olunması Azərbaycanın inkişafı ilə əlaqəli çoxlu yaxşı ideyalar və suallar doğurdu. Özgəninkiləşdirilən torpaqlar bazar iqtisadiyyatında dəyişikliklərin qarşısında əsas maneə idi və bu ölkələrin Azərbaycanda iqtisadi cəhətdən dayanıqlı qalması üçün səmərəli siyasət aparılmalıdır. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycanın regiona bütövlüyünün bərpası böyük iqtisadi əhəmiyyət kəsb edəcək. Xarici investisiyaların səviyyəsi müharibə gözləntilərinə görə risk altında idi və hesablamalara görə, 2012-ci ildə ümumi investisiyanın 70%-i xarici investorlar, 30%-i də qeyri-neft sektorunun payına düşür.(Abadov M., 2009)

Müharibənin qısa dövrü və Azərbaycan hökumətinin təhlükəsizlik zamanətləri investorları investisiya etməkdə daha inamlı edir. Müharibədən az sonra Azərbaycanın “Azərenerji” şirkəti İtaliyanın “Ansaldo Energia” şirkəti ilə işğaldan azad edilmiş ölkələrdə elektrik bazalarının yaradılması üçün müqavilə imzaladı.

Dağlıq Qarabağ ətrafındakı yaşayış məntəqələri əməliyyat zamanı tamamilə dağıdılıb və onların yenidən qurulmasına ehtiyac var. Bundan əlavə, bəzi hökumət mənbələrinə görə mədənlərin sökülməsi on il çəkəcək.

Qrafik 4.: Şuşada yaşayış evlərinin istifadəyə verilməsi (fərdi yaşayış evləri nəzərə alınmaqla), min kv. m.

Mənbə: İsmayılova N., 2012

Hesablamalara görə, Azərbaycanın ümumi geoloji ehtiyatlarının 39,5%-i müsadirə olunmuş ərazilərin payına düşür.

Zərər çəkmiş ərazilərdə müxtəlif növ tibbi əhəmiyyət kəsb edən yüz iyirmiye yaxın faydalı qazıntı yatağı var. Bəzi hesablamalara görə, bu rəqəm sutkada 7807 m³ mineral su təşkil edir.

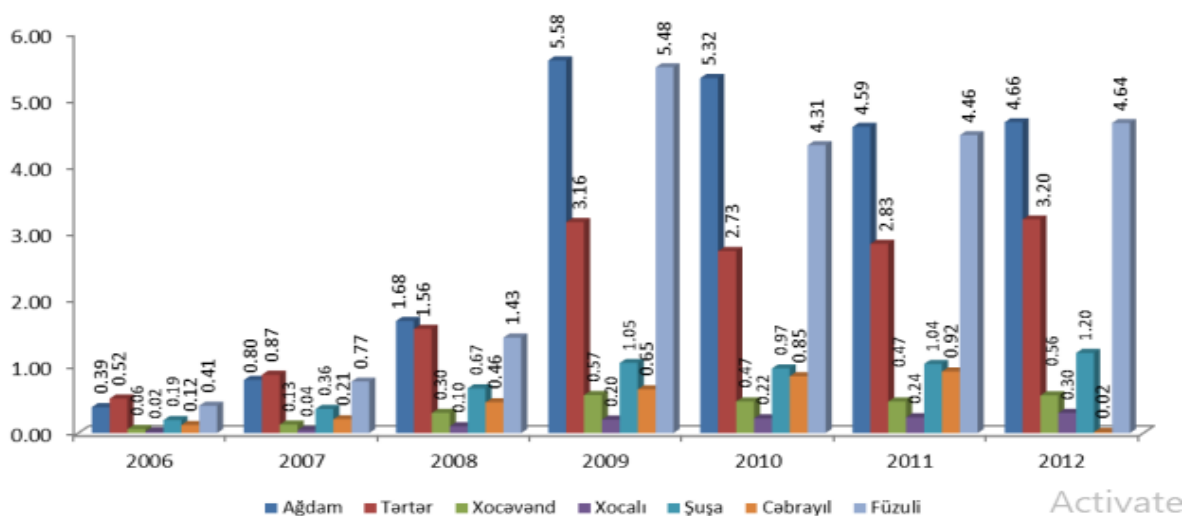
Bunlardan Kəlbəcər rayonundakı Yucəri və Aşağı İstisu, Laçın rayonundakı Bağıracaq, Keşdək, İliqsu, Minkənd, Şuşa rayonundakı Turşsu, Qırlan və digər mineral sular xüsusi diqqəti cəlb edir.

Kəlbəcər rayonuna düşən İstisunun mineral suyu əlverişli qazın əmələ gəlməsi, yüksək temperatur və böyük təbii sərvətləri ilə seçilir. 1980-ci illərdə İstisu bulağında mineral su zavodu olan böyük istirahət guşəsi salınıb. Bu zavod gündə 800.000 litr su istehsal edir. Mineral ehtiyat mənbələri Azərbaycanın Şuşa şəhərindən on yeddi kilometr aralıda yerləşir. Müxtəlif daxili xəstəliklər turşu ilə müalicə olunurdu, suyu Şuşaya yönəldirdilər.

Beləliklə, regionda mineral su ehtiyatları içki sənayesində yeni iş yerlərinin, içki, turizm, istirahət sənayesi üçün müasir qovşaqların yaradılmasına şərait yarada bilərdi.

Uzun illər rayonun təbii sərvətlərindən istifadə olunmur, 1 milyona yaxın qaçqın dövlətdən aylıq dotasiya alırdı ki, bu da ölkə büdcəsi üçün böyük problem idi. Hazırda 1,5 milyon hektara yaxın torpaq sahəsi kənd təsərrüfatı istehsalı üçün yararlıdır ki, bu da istehsal zəncirinin yaradılmasına gətirib çıxaracaq ki, bu da vətəndaşlar üçün yeni iş yerlərinin yaradılmasına şərait yaradacaqdır. Zəngin su mənbələri Azərbaycanın su qıtlığının əsas problem olduğu digər hissələrinin (Aran) suvarılmasına kömək edəcəkdir. Buna misal olaraq Tərtər rayonunda yüz min hektar əraziyə malik olan və suvarma suyu ilə təmin etmək iqtidarında olan Sərsəng su anbarını göstərmək olar. Ölkədə su ehtiyatı olmadığından Sərsəng və digər bəndlər kənd təsərrüfatı məhsuldarlığının artırılmasında əsas rol oynayacaq.

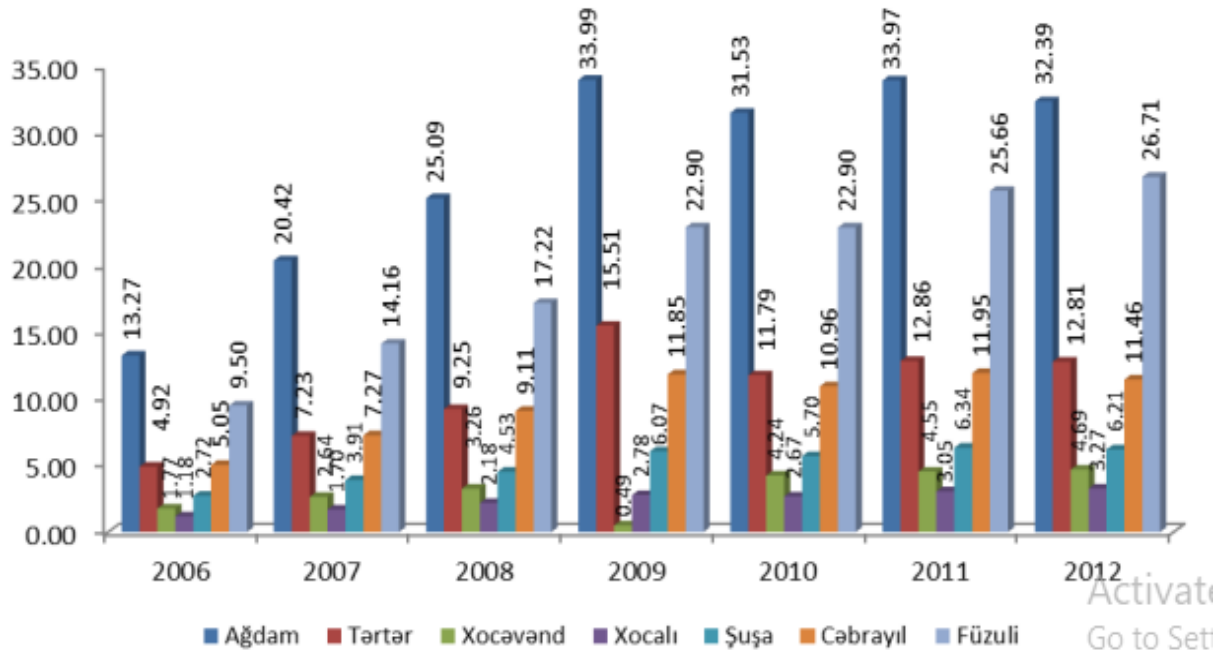
Qrafik 5: Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda büdcə gəlirləri (mln. manat)

Mənbə: İsmayılova N., 2012

Təbii sərvətlərə görə, istismara qədər beş qızıl, yeddi civə, iki mis, bir mis, qurğuşun və sink, bir kömür və on bir mineral su kimi 164 müxtəlif faydalı qazıntı yatağımız var. 1997-ci ilin sentyabrında Ermənistan Kanadanın “First Dynasty Mines” şirkəti ilə müqavilə imzaladı və Azərbaycan Respublikasında olan ərazilərdə təbii mineral ehtiyatları talan etdilər. Hal-hazırda Azərbaycan hökuməti ümumi zərərin hesablanması üçün beynəlxalq audit keçirmək və təzminat üçün beynəlxalq məhkəməyə müraciət etmək niyyətindədir. Təbii sərvətlərlə yanaşı, regionda turizmin inkişafı üçün böyük potensial var. Dağ şəhərləri dünyanın hər yerindən turistləri cəlb etmək üçün imkanlar təklif edir. Bu, holland sindromunun təsirinin azaldılmasında və dövlət büdcəsinin artırılmasında xüsusilə vacib ola bilər.

Qrafik 6: Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda büdcə xərcləri (mlyn. manat)

Mənbə: İsmayılova N., 2012

Rabitəni bərpa etmək üçün Prezident İlham Əliyev Bərdə-Ağdam dəmir yolu xəttinin layihələndirilməsi və tikintisi haqqında sərəncam imzalayıb. Sərəncama əsasən, dəmir yolu xəttinin uzunluğu 45 km olacaq. Rabitə sisteminin yenidən

qurulması regionun inkişafına kömək edəcək və Qarabağ regionunun Azərbaycan iqtisadiyyatına inteqrasiyasını sürətləndirəcək.

Üçüncü müqaviləyə əsasən, yaxın günlərdə Naxçıvana gedən dəmir yolu xəttinin və magistral yolun tikintisinə başlanılacaq. Uzun müddət İran ərazisi insanların və yüklərin daşınması üçün istifadə etdiyi üçün səmərəlilik və məhsuldarlıq aşağı düşmüşdü. Naxçıvana çəkilən dəmir yolu xətti və avtomobil yolu Azərbaycan mallarının Türkiyə və Avropa bazarlarına daşınması asanlaşacaq.

Nəticə etibarlı ilə demək olar ki, azad edilmiş torpaqlar ölkədə azad bazar iqtisadiyyatının bərqərar olmasına böyük təsir göstərəcək. Bununla belə, nəticələrin dərhal görünməsi üçün şəffaflığı qorumaq vacibdir. Korrupsiyaya qarşı mübarizə güclü olmalı, sənayeyə dövlət dəstəyi artırılmalıdır. Azərbaycan kommertiya iqtisadiyyatının əsas amili olan rəqabət yaratmaqla regionda öz təsirini daha da artırma bilər.

3.2. Şuşa rayonunun inkişaf perspektivində dövlət tənzimləmə mexanizmlərinin istifadə yolları

Ölkənin zəngin iqtisadi və geosiyasi mövqeyi Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və dövlətçilik maraqlarının qorunması üçün əsas amillərdən biridir. Bu qeyd edilənlər Azərbaycanın ənənəvi maraqlarına cavab verən xarici məqsədli səmərəli siyasət kursunun həyata keçirilməsi üçün yaxşı başlanğıc nöqtəsi yaradır. Bununla belə, ilkin sərvətlərin və müvafiq torpaqların reallaşdırılması, ondan yüksək səviyyədə istifadə olunması beynəlxalq aləmdə gedən proseslərin, Azərbaycanın arzularında atılan addımların hərtərəfli tədqiqini, əsaslı surətdə və bütün müəmmaların nəzərə alınmasını tələb edir.

Müasir dövrdə inkişaf strategiyasının onurğa sütunu kimi demokratik cəmiyyət və kommertiya iqtisadiyyatı quruculuğu yolunu seçən Azərbaycan Respublikası inteqrasiya üçün yüksək texnologiya və maliyyə imkanlarını inkişaf etmiş ölkələrə cəlb etməklə qlobal dəyər sınağından keçmiş qloballaşmadan bəhrələnməyə çalışır. onun böyük iqtisadi potensialı, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı inkişaf etdirmək üçün çalışır.

Erməni zorakılığının qarşısının alınması, respublika ərazimizin bütövlüyünün bərpası və mülki əhalinin deportasiyası, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində beynəlxalq ictimaiyyətin dəstəyinin əldə edilməsi bütövlükdə Azərbaycan diplomatiyasının ən mühüm məsələlərindən və fəaliyyət istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. hökumət dövrləri. Bu müddət ərzində Azərbaycan diplomatiyası bütün söylərini müstəqil dünyamızın tanınmasına, beynəlxalq nüfuzunun genişləndirilməsinə, qlobal birliyi ictimai, siyasi, iqtisadi və mənəvi həyatın bütün aspektlərində birləşdirməyə yönəldib. Bu məqsədlə bu problemin dünya səviyyəsinə çatdırılması və həlli üçün xüsusi ideya işlənilib hazırlanmış, konkret vəzifələrin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan müvafiq siyasi kurs irəli sürülüb.

Birincisi, Ermənistanı dəstəkləyən digər dövlətlər marginallaşdırılıb, əvvəllər neytral dövlətlər Azərbaycan ədalətinin müdafiəsinə cəlb olunub, müstəqil dövlətimizdə maraqlı olan və onu qorumaqda maraqlı olan ölkələri və beynəlxalq təşkilatları cəlb etmək üçün düşünülmüş diplomatik və siyasi fəaliyyətə başlayıblar.

İkincisi, Dağlıq Qarabağın və onun ətrafının problemlərinin tarixi, əsasları və kökləri hərtərəfli açılıb, Azərbaycanın haqq səsi bütün dünyaya çatdırılıb, mövcud bilik boşluğu doldurulub, qlobal miqyasda ictimai rəy formalaşılıb. ölkəmizə sevgi ilə dəyişdi. Hələlik problem milli münaqişə, milli münaqişə və ya insan hüquqlarının pozulması deyil, Azərbaycanın müstəqilliyinə özbaşına maneə və siyasi motivli siyasi məsələ və Ermənistanın Azərbaycana qarşı regional iddialarının nəticəsidir.

2021-ci ilin əvvəllərində Şuşa rayonunda iqtisadiyyatın əsas sahələrində (sahibkarlıq, kənd təsərrüfatı, tikinti, nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, informasiya və rabitə) məhsuldarlıq ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə on doqquz faiz azalaraq 11500,8 min manata çatıb. Adambaşına düşən istehsal xərcləri 328,8 manat olub.

2021-ci ilədək 7314,3 min manatlıq məhsul kənd təsərrüfatında, 45 min manatlıq tikintidə, 521,9 min manatlıq nəqliyyat və anbarda, 2975,5 min manatlıq ticarət və xidmət sahələrində istehsal olunub.

Şuşa rayonu üzrə işləyən və işsizlərdən ibarət iqtisadi fəal əhalinin sayı 01.01.2022-ci ildən rayon əhalisinin 15 yaşdan yuxarı olan əhalisinin 71,9 faizini təşkil etmişdir. Əhalinin iqtisadiyyatında məşğul olanların xüsusi çəkisi 93,4 faiz, işsizlik səviyyəsi 6,7 faiz təşkil etmişdir. (Suleymanov E., Nuri O.,2016)

Yerli sosial-iqtisadi inkişafın əsas göstəricilərindən biri vətəndaşların məşğulluğudur.Özəl işçilərin əksəriyyəti kənd təsərrüfatı, ticarət və xidmət sahələrində çalışır.

2021-ci ilin əvvəllərində ərazidə 36 yeni iş yeri açılmışdır ki, onların da hamısı daimi iş yerləridir. Açılan iş yerlərindən yeddisi mövcud müəssisə və təşkilatlarda, iyirmi doqquzu isə insanlardır.

2021-ci ildə rayon iqtisadiyyatında çalışan işçilərin orta aylıq əmək haqqı 545,25 manata çatıb. Ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə orta aylıq əmək haqqı 32,8 faiz artıb.

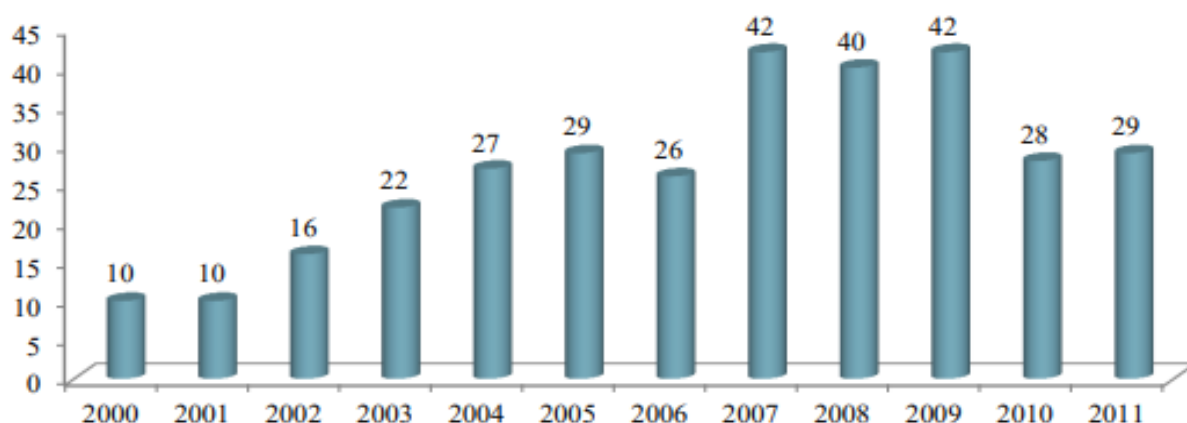
İlin əvvəlindən sahibkarlıq birliklərində 54 nəfər çalışıb. Onların qazancı 573,6 min manat qiymətləndirilir. Hər bir iş üzrə orta aylıq əmək haqqı 885,2 manat olub.

Əsaslı tikinti və investisiya. 2021-ci ilin yanvar-dekabr aylarında ərazidə tikinti təşkilatları tərəfindən görülmüş podrat işlərinin dəyəri qırx dörd min manat, yenilənməsi isə qırx dörd min manat olmuşdur.

Ötən ilin müvafiq dövründə görülmüş podrat işlərinin dəyəri 6906,1 min manat olmuşdur. Hesabat dövründə görülmüş podrat işlərinin həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 6862,3 min manat, yəni 99,5 faiz azalmışdır.

İlin əvvəlindən tikinti şirkətlərində 55 nəfər çalışıb. Onların gəlirləri otuz üç min manat qiymətləndirilir. Hər bir iş üzrə orta aylıq əmək haqqı altı yüz min manat olmuşdur.

Qrafik 7: Şuşada tikinti müəssisələrinin sayı, vahidlə

Mənbə: İsmayılova N., 2012

Şuşada hökumət siyasətinin əsas istiqamətləri:

1.Şuşada əsas siyasət direktivləri aşağıdakılardır:

2.Şuşa şəhərinin bərpası, yenidən qurulması, öyrənilməsi, inkişafı və təbliğinin təmin edilməsi;

3.Şuşa şəhərindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin (bundan sonra - abidələr) dizaynının təhlükəsizliyini və bütövlüyünü, onların bərpasını, öyrənilməsini, istifadəsini və təyinatını təmin etmək;

4.Şuşada səmərəli dövlət idarəçiliyinin əlaqələndirilməsini və həyata keçirilməsini təmin etmək, şəhər həyatının bütün aspektlərində yeni həllərin tətbiqinə dəstək vermək;

5.Şuşa şəhərində tarixdən, mədəniyyətdən, turizmdən və potensial rekreasiyadan tam istifadə etmək üçün şəraitin yaradılması;

6.Şuşa şəhər rayonunda sahibkarlıq fəaliyyətinin canlandırılması və inkişafının təmin edilməsi;

7.Şuşa şəhəri ərazisində elmi tədqiqatların, yerli xalqların incəsənətinin və digər fəaliyyət növlərinin inkişafı və nümayişi üçün tədbirlər görmək;

8.Şuşada mədəni fəaliyyətlərin və mədəni xidmətlərin təşviqi;

9.Şuşa şəhərində beynəlxalq mədəni əlaqələrin inkişafının təmin edilməsi, şəhərin dünya tarixi və mədəni irsinin incilərindən biri kimi nüfuzunun möhkəmləndirilməsi.(<https://az.trend.az/azerbaijan/politics/3424425.htm>)

Şuşanın bərpası üzrə əsas plana uyğun olaraq Qarabağ oteli təmir olunacaq. “Qarabağ” oteli 1980-ci illərin əvvəllərində tikilib. Lakin baxımsızlıq ucbatından bina uçub. Burada görülməli işlər nəticəsində mehmanxana indiki səviyyəyə gətiriləcək, Şuşaya gələn qonaqların rahatlığı üçün hər cür şərait yaradılacaqdır.

İndi Şuşada ən çox bərpa olunan mədəniyyət mərkəzlərindən biri Şuşa Xalça Muzeyidir. Qarabağ xalçasının toxunma ənənələrinin öyrənilməsi, qorunub saxlanması və qorunub saxlanması məqsədi ilə yaradılmış muzeyə də məskunlaşma zamanı ciddi ziyan dəyib.

Ən yaxın zamanda dünyanın ən görkəmli şəhərlərindən birinə çevriləcək Şuşa xarici turistləri də cəlb edəcək. Bununla bağlı şəhərdə “beş”, “dörd” və “üç” ulduzlu otellər tikmək lazımdır. Hazırda Şuşada tikilməkdə olan oteldə işlər bitdikdən sonra mehmanxana qonaqlarını indiki səviyyədə qarşılıya biləcək.

Bununla yanaşı, münaqişədən sonrakı dövrdə işğaldan azad edilmiş bütün ərazilərdə əsaslı bərpa və yenidənqurma işləri aparılır. Yekun məqsəd regionun iqtisadi inkişafına kömək etmək, qaçqın və miqrantların mənşə ölkələri daxilində repatriasiyasını təmin etməkdir. Bu məqsədlə 2021-ci ilin dövlət büdcəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması və bərpasına iki milyard manat vəsait xərclənib, cari illik büdcədə isə 2,3 milyard manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulub. Ən əsası isə bütün bu işlər görülür və gələcəkdə icra tədbirləri, ölkəmizin mövcud iqtisadi potensialına əsaslanaraq maddi imkanlar hesabına kənar yardım olmadan zəruri layihələr həyata keçirilir. Bu, əsası Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş siyasi və iqtisadi kursun möhkəm təməl üzərində qurulduğunu, Prezident İlham Əliyev tərəfindən səmərəli və səmərəli şəkildə aparıldığının sübutudur.

Şuşada həyata keçirilən ilk bərpa və tikinti layihəsi Qarabağın tacı olan müqəddəs və sevimli Şuşanın xalqımız üçün necə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini

nümayiş etdirir. Çünki Şuşa tarix boyu Azərbaycanın mənəvi həyatının bir xüsusiyyəti olub və olacaq.

Onun tarixi-mədəni əhəmiyyəti və Azərbaycan xalqı üçün xüsusi etik dəyəri Şuşaya xüsusi qayğı və mərhəmətlə yanaşmağı zəruri edir. Bu səbəbdən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 07.05.2021-ci il tarixli, №-li Sərəncamına əsasən. Dünya təbliğatında Şuşa Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilib.

Həmin dövrdə Şuşanın uğurlarından az sonra şəhərin infrastrukturunun qurulması, tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpasına başlanılması ilə tikinti işlərinin təşkilinin çevikliyini və səmərəliliyini təmin etmək üçün dövlət idarəçiliyinə böyük diqqət yetirildi. və Şuşa Şəhər Dövlət Qoruğu İdarəsi yaradılmışdır.

Həmçinin, bərpanın təşkili və tikinti işlərinin çevikliyini və səmərəliliyini təmin etmək üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin azad zonalar üzrə ilk xüsusi nümayəndəsi Şuşa rayonunda yaradılmışdır.

Şuşa 2021-ci il yanvarın 15-də Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilib, bütün tarix-mədəniyyət abidələri və işlərlə bağlı dağıdılmış əşyaların bərpası və dəymiş ziyanın aradan qaldırılması üçün heç bir təcili səy göstərilməyib. Bu gün şəhərin tarixi simasını bərpa etmək üçün böyük layihələr həyata keçirilir.

Bu layihələrdə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə inzibati, tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpası ilə yanaşı, tarixi torpaqlarımızda illərdir həyata keçirilməyən mədəni-kütləvi tədbirlərin, adət-ənənələrin bərpası da öz əksini tapıb. Beləliklə, azad edilmiş torpaqlarımız indi yeniləşmə və quruculuq işləri ilə ruhən və ruhən canlanır.

Eyni zamanda, Şuşada daha çox bina tikmək planları aparılır. Bu məqsədlə prezident bir sıra sərəncamlar imzalayıb:

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2988 №-li Sərəncamı Sərəncama əsasən, Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il büdcəsində Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il büdcəsində nəzərdə tutulmuş rayonların yenidən qurulması və abadlaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitdən Azərbaycan

Respublikasının Səhiyyə nazirinin Aparatına ilkin olaraq beş yüz min manat ayrılıb. Şuşa rayonunda doxsan çarpayılıq mərkəzi xəstəxana;

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2989 №-li Sərəncamı Yükləmə Radio və Televiziya Stansiyasının layihələndirilməsi və tikintisi ilə bağlı standartlar haqqında yeddi noyabr 2021-ci il tarixli 2989 nömrəli. Sərəncama əsasən, azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il büdcəsində nəzərdə tutulmuş vəsaitdən Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Departamentinə ilkin olaraq 200 min manat ayrılıb. Radio stansiya;

- Şuşa şəhərində yeni tam orta məktəb binasının tikintisi ilə bağlı Əsasnamə ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il səkkiz may tarixli 2643 nömrəli Sərəncamı. Mandat baxımından ilk olaraq Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il büdcəsində layihələndirmə və tikinti üçün nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin büdcəsindən Azərbaycan Respublikasının Təhsil Naziri Aparatına 3 milyon manat ayrılıb. Şuşa şəhər 9 Nəli tam orta məktəbdə ;

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səkkiz may 2021-ci il, № li Sərəncamı. Sərəncama əsasən, qazanxanaların və daxili sistemlərin layihələndirilməsi, tikintisi və quraşdırılması üçün Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamında olan vəsait “Azəristiliktəchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə təklif edilir. Gələcəkdə Şuşada otuz bir binanın istilik və isti su ilə təmin olunması üçün 1 milyon manat vəsait ayrılmışdır.

Müharibədən sonra regionda geosiyasi vəziyyət kəskin şəkildə dəyişdi. Əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar açacaq yeni reallıqlar yaranıb. Bu faktları Azərbaycan, onun Prezidenti Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev deyib. Yeni reallıqlar prizmasına yaxınlaşan Şuşa ölkəmiz və onun təhlükəsizliyi üçün vacib olan daha bir mühüm tarixi hadisəyə ev sahibliyi etdi. 2021-ci il iyunun on beşdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanmış Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Birləşmiş Millətlər

Təşkilatının Bəyannaməsi imzalanmışdır. Bu Bəyannamə iki qardaş dövlətin mövcud müttəfiqliyini daha yüksək səviyyəyə qaldırmağa kömək edəcəkdir. Şuşada hərbi-siyasi təhlükəsizliyi və müttəfiqlik münasibətlərini möhkəmləndirəcək, müttəfiqlərə inamı və düşmən qorxusunu bərpa edəcək birgə bəyannamənin imzalanması geosiyasi reallıqlar prizması üçün həlledicidir. Yüz il əvvəl imzalanmış Qars müqaviləsi qədər mühüm əhəmiyyət kəsb edən Qarışiq Bəyannaməsi sayəsində bu birlik Cənubi Qafqazın lider ölkəsi olan Azərbaycanla dünyanın ən böyük və ən məşhuru Türkiyə arasında olan birlikdir. Regionda sülh, sabitlik və firavanlığa dəyərli töhfə verir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 5 yanvar 2022-ci il tarixli 3096 nömrəli Sərəncamı ilə Şuşanın tarixinin, yüksək mədəni-mənəvi dəyərinin Azərbaycan xalqı üçün əhəmiyyəti nəzərə alınaraq Azərbaycan Respublikasında 2022-ci il “Şuşa ili” elan edilib.

Mandata əsasən, bu il bir sıra mühüm mədəni və milli tədbirlər, xüsusilə dövlət səviyyəsində 270-ci Şuşa abidəsi böyük qürur və sevinc hissi ilə keçiriləcək.

İstər Azərbaycanın Mədəniyyət Paytaxtı kimi Öhdəlik Bəyannaməsi, istərsə də 2022-ci ilin “Şuşa ili” elan edilməsi haqqında qanun gələcək uğurlar üçün müdrik qərarlar və böyük hədəflər və tədbirlərdir. Bu qanunlar Şuşanın ilkin statusunu və əzəmətini bərpa etməklə yanaşı, onun tarix və qədim Azərbaycan diyarı olduğunu, xalqımızın bu bölgələrdə çoxəsrlik tarixə malik olduğunu, milli mədəniyyətimiz olduğunu dünyaya göstərəcək. . tarixin irsi dərin köklərə söykənir.

Beləliklə, azad Şuşanın bərpası və inkişafının mənşəyinin əksinə olaraq, mədəniyyətimizin, qədim şəhərimizin, tariximizin incisi Şuşanın xarabalıqlarında gəzmiş Molla Pənah Vaqifi, Xurşidbanu Natəvanı, Üzeyiri fəxrlə deyə bilərik. düşmənin ayaqları altında inlədi. , Bülbül və digər məşhurlar Şuşanı hər gün rahat, firavan və müasir görməkdən çox həyəcanlanır və təsəllilənirlər. Şuşa günəş kimi yenidən doğulur.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Sahibkar bazar iqtisadiyyatında əsas hərəkətverici qüvvədir. Sahibkar cəmiyyətə böyük və mühüm xidmət göstərir. İstehsal müəssisələri və müəssisələri yaratmaq, ictimaiyyət nümayəndələrini işlə təmin etmək, cəmiyyətin məhsul və xidmətlərə olan ehtiyaclarını ödəmək və gəlir vergisi ödəməklə ümumi dövlət xərclərinə töhfə verməklə milli iqtisadiyyatı formalaşdırır. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, biznesin inkişafında makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi və əlverişli biznes mühitinin yaradılması zəruridir. Bu vəziyyətin yaranması hökumətin münasibətindən tutmuş biznesə qədər bir çox problemlərin həllindən asılıdır. İlk illərdə ölkədə baş verən siyasi və iqtisadi böhran ticarət fəaliyyətinə mənfi təsir göstərsə də, münaqişədən sonrakı dövrdə siyasi və iqtisadi sabitliyin əldə olunması biznes mühitini xeyli yaxşılaşdırıb. Biznes sahəsində bazar təcrübəsi ilə yanaşı, MDB ölkələrinin təcrübəsinin də öyrənilməsi vacibdir. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı əsasən iş yerlərinin yaradılmasına, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı isə biznesin yaradılmasına və iqtisadi inkişafa yönəlib. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı və qlobal təcrübənin yerli şəraitə uyğunlaşdırılması, praktiki nəticələrin təkmilləşdirilməsi, yeni metodların işlənib hazırlanması istiqamətində mühüm işlər görülür.

Müasir inkişaf strategiyasının sütunu kimi demokratik cəmiyyət və kommertiya iqtisadiyyatı quruculuğu yolunu seçmiş Azərbaycan Respublikası inkişaf etmiş ölkələrdə ən yüksək texnologiya və iqtisadi inteqrasiya imkanlarını cəlb edərək dünya inteqrasiyanı sınamaq fürsətindən istifadə etməyə çalışır daha böyük iqtisadi qüdrətini, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə çalışmaq lazımdır.

Biznes sahələrinin canlandırılması və gələcək inkişaf üçün yeni biznes modellərindən istifadə Şuşa və ümumilikdə Qarabağı ən inkişaf etmiş ərazilərdən birinə çevirmək üçün böyük imkanlar açır.

Bundan əlavə, gələcəkdə bu regionun qonşu ölkələrlə iqtisadi əlaqələrin əsas kəşiməsinə çevrilməsində böyük rol oynayacaqdır. Münaqişədən sonrakı

ərazilərin qısa müddətdə yenidən qurulması, bütün mürəkkəbliyinə və resurs həcminə baxmayaraq, müasir cəmiyyətin real vəzifəsidir.

Azərbaycanın münaqişədən dərhal sonra öz ərazilərinin yenidən qurulması və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı siyasi razılaşmalar əldə edildikdən sonra beynəlxalq ictimaiyyətin fəal dəstəyi üçün zəruri və kifayət qədər psixoloji və iqtisadi potensialı var.

Layihənin nəticəsi olaraq deyə bilərik ki, aparılan tədqiqatlar, fikirlər və tövsiyələr gələcək üçün əhəmiyyətli olacaqdır. Sözsüz ki, digər işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası kimi Şuşa rayonunun da bərpası elə də asan bir proses olmayacaqdır. Nəzərə alsaq ki, hazırki şəraitdə Şuşa rayonu haqqında verilən məlumatların Şuşanın biznes mühiti imkanları haqqında kifayət dərəcədə məlumatlar yoxdu və olan məlumatların çox hissəsi nisbidir. Ona görə də bu layihədə aparılan tədqiqatlar yardımçı olmaqla yanaşı, bu istiqamətdə verilən təklif və fikirlərin reallaşdırılması da müsbət nəticələr verə bilər.

Təkliflər:

1. Hər bir işğaldan azad edilmiş region üzrə mövcud iqtisadi potensialı mütəxəssislər tərəfindən araşdırılaraq təyin edilməli və regionun nəzərə çarpan xarakteristikalarına uyğun inkişaf metodları seçilməlidir. Bunun üçündə digər xarici ölkələrin təcrübələrinə nəzər yetirilməsi daha məqsədə uyğundur.

2. Ümumiyyətlə işğaldan azad edilən regionlarda inkişaf prosesində xarici ölkə təcrübələrindən istifadə və cari günün tələblərinə cavab verən metodlar ön planda olmalıdır.

3. Regionlararası əlaqələrin genişləndirilməsi üçün respublikanın digər regionlarında olan mövcud iqtisadi inkişaf da nümunə götürülməlidir. Tək ölkəxarici təcrübə yox, ölkədaxili digər regionların biznes mühitinin inkişafına baxılmalı və ölkə əhalisinə təsirinin dərəcəsi müəyyənləşdirilməlidir. Çünki işğaldan azad edilən regionlarda biznes mühitinin inkişafı prioritetləri seçilərkən hərtərəfli analiz aparılmalıdır ki, nəticə etibarı ilə işin effektivliyi yüksək olsun.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Abbasov Ə., (2002):"Qarabağ dünən, bu gün və sabah". Bakı. 1-ci Ümumrespublika elmi-əməli konfransının tezislər toplusu. - 192 səh.;
2. Abbasov Ə., (2004):"Qarabağ dünən, bu gün və sabah". Bakı. 3-cü Ümumrespublika elmi-əməli konfransının materialları - 296 səh.;
3. Abbasov Ə., (2003):"Qarabağ dünən, bu gün və sabah". Bakı. 2-ci Ümumrespublika elmi-əməli konfransının materialları-292 səh.;
4. Abbasov Ə., (2005):"Qarabağ dünən, bu gün və sabah". Bakı. 4-cü Ümumrespublika elmi-əməli konfransının materialları-234 səh.;
5. Abbasov Ə., Hacıyev Q., Şükürov K., (2007)"Qarabağ dünən, bu gün və sabah". Bakı. 6-cı elmi-əməli konfransın materialları - 352 səh.;
6. Abadov M., (2005), Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi. Bakı. Tammətnli elektron materiallar məcmuəsi, 50 səh.;
7. Abdullayev N., Mustafayev C., (2009). Şuşa-Qədim Azərbaycan diyarı. Bakı. "Elm"-41 səh.
8. Aliyev A., Şəkərəliyev A., (2002): Bazar iqtisadiyyatına keçid: Dövlətin iqtisadi siyasəti. Bakı, "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 440 səh.;
9. Çaxmaqlı Q., (2009): Qarabağ işğaldan əvvəl və sonra. Bakı, "Hərbi", 135 səh.;
10. Hüseynov Y., (2007): Qarabağnamələr Azərbaycan tarixini öyrənmək üçün mənbə kimi. Bakı, "Elm"- 216 səh.;
11. Hüseynov Y., (2015): Şuşa salnaməsi. Bakı, "Elm"-152 səh.;
12. Həbibov N., (2010): Qarabağ Yaddaş kitabı. Bakı. "Namiq Həbibov" nəşriyyat-72 səh.;
13. Qarannı Ə., Səməndərov N., (2006):"Qarabağ dünən, bu gün və sabah". Bakı. 5-ci elmi-əməli konfransının materialları - 252 səh.;

14. Süleymanov E. ,Nuri O., (20 oktyabr 2016):Azərbaycan iqtisadiyyatı.Qafqaz jurnalı-12 səh.;

İnternet resursları

1. <http://tarixinstitutu.az/page/99/shusha>
2. <https://smb.gov.az/storage/KOB%C4%B0A%20%C4%B0CMAL%202020.pdf>
3. <https://www.bbc.comhttp://anl.az/el/emb/D.QARABAQ/tarix.htm>
4. </azeri/azerbaijan-54781014>
5. <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/27/96/susa.html>
6. <http://www.imm.az/exp/2021/07/08/iqtisadiyyatda-yeni-m%C9%99rh%C9%99l%C9%99-qarabag-iqtisadiyyati-dovriyy%C9%99y%C9%99-qayidir/>
7. <https://azlogos.eu/azad-olunmus-%C9%99razil%C9%99r-v%C9%99-bazar-iqtisadiyyatina-kecid/>
8. <https://jamestown.org/program/karabakh-an-emerging-regional-transport-hub/>
9. <https://azlogos.eu/dagliq-qarabagin-iqtisadi-v%C9%99ziyy%C9%99tinin-muqayis%C9%99si-dqmv-dqr-indiki-v%C9%99-g%C9%99l%C9%99c%C9%99k-perspektivl%C9%99r/>
10. <https://azlogos.eu/iqtisadi-inkisaf-modeli-secimi-sinqapur-numun%C9%99si/>
11. http://www.sdf.gov.az/development/uploads/qrantlar_uzre_neshrler/eif_kitablar/shusha_azerb_metbuatinda_mohsun_nagisoynu.pdf
12. <https://sia.az/az/news/politics/828590.html>
13. <https://www.linkedin.com/pulse/biznes-model-n%C9%99dir-n%C9%99-%C3%BC%C3%A7%C3%BCnd%C3%BCr-hans%C4%B1-modell%C9%99r-daha-aslan-hasanli-mba->
14. <https://www.stat.gov.az/source/tourism/>
15. <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/3424425.html>
16. <https://story.karabakh.center/28>

17. https://azlogos.eu/daglik-qarabagin-iqtisadi-v%99ziyy%99tinin-muqayis%99si-dqmv-dqr-indiki-v%99-g%99l%99c%99k-perspektivl%99r/#_ftnref3

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Şuşada 2015-2020-ci illərdə ev heyvanları və heyvandarlıq məhsullarının sayı.....	13
--	----

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1. Şuşada kənd təsərrüfatı üzrə bəzi göstəricilər (1950-1988-ci illər).....	13
Qrafik 2. 1924-1926-cı illərdə Şuşa şəhərinin büdcə göstəriciləri.....	16
Qrafik 3. 2011-ci ildə Şuşada sənaye məhsulunda dövlət və qeyri-dövlət sektorunun payı, faizlə.....	51
Qrafik 4. Şuşada yaşayış evlərinin istifadəyə verilməsi (fərdi yaşayış evləri nəzərə alınmaqla), min kv. m.....	53
Qrafik 5. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda büdcə gəlirləri (mlyn. manat).....	54
Qrafik 6. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda büdcə xərcləri (mlyn. manat).....	55
Qrafik 7. Şuşada tikinti müəssisələrinin sayı, vahidlə.....	59